

Проф. др Алекса Милојевић

**Озрен
на путу развоја**

Проф. др Алекса Милојевић
ОЗРЕН НА ПУТУ РАЗВОЈА

Издавач:

Удружење грађана „Озренски савјет“
74 317 Петрово,
Ул. Тодора Вујасиновића бб,
Тел.: 00387(53)262-400,
Моб.: 065/538-346

За издавача:

Смиља Ђуричић,
предсједник Скупштине

Лектор:

Миленко Ђукановић, професор

Компјутерска припрема:

Мирјана Боровчанин, дипл. ецц.

Штампа:

„Graficom“ Петрово (Порјечина)

Удружење грађана „Озренски савјет“

Проф. др Алекса Милојевић

**Озрен
на путу развоја**

Петрово, 2010.

Скупштина Удружења грађана „Озренски савјет“, на сједници дана 18.04.2010. године разматрала је овај текст и донијела одлуку о његовом објављивању.

Предсједник Скупштине
Смиља Ђуричић.с.р.

Драге Озренке и Озренци,
уважени пријатељи Озрена!

Ово је настојање да се окупљамо и почнемо доприносити укупном развоју Озрена. Приједлог је да се то оствари кроз оснивање

**„Озренског савјета“ (ОРС) Петрово
(Удружења грађана)**

А ко беху они диви
Који су Вас напред звали
Који су Вам снагу дали
Који су Вас ојачали
То бејаху идеали.
Јован Јовановић Змај

Идеал љубави, доброте и успјешности. Можемо ли Озрен таквим направити. Може ли да то буде наш идеал !!?

Љубави и доброте има довољно. Недостаје успјешност.

Све потиче од љубави. Нико од нас није направио кућу, завршио школу, напредовао, а да то није силно желио. Љубав ствара жељу, жеља вољу а воља се претвара у енергију мисли. Љубав је мјесто гдје се гнијезде и мријесте мисли. Љубав ствара мисли и њима управља. Све што је створено, створено је из љубави и енергије мисли. Можемо ли наше силне појединачне горуће љубави за Озреном сјединити и претворити у енергију његовог успјешног развоја!?

Све говори да је то могуће и данас пријекно потребно. Зла недавна судбина посебно је потресла Озрен. Многи су, спашавајући се, морали да га напусте. Расути по свијету данас покушавају да нађу нове животне излазе. А Озрен тужно и чежњиво чека своју дјецу да му дођу бар за велике празнике. И пита се: зар ће заиста остати напуштен од своје дјеце?

Зар ће се напустити толико властито богатство, да би се у овим тешким временима и на неким другим мјестима кретало из почетка? Или је управо потребно вратити се тим богатствима, оживити их новим развојним замислима и успјешно кренути напријед. Здрав разум налаже да је рационалност у овом другом.

Огроман је несразмјер између толике природне надарености на једној и толике материјалне оскудности која влада на Озрену на другој страни. Разлог овог и оволиког несклада је у недостатку пожељног управљања

Озреном, који тако дуго траје. То је основни разлог његовог данашњег оволиког сиромаштва.

Ту је управо садржана толика потреба враћања Озрену. Потребно је вратити се тим успаваним и умртвљеним огромним потенцијалима, огромним вриједностима које су неоправдано напуштене. Потребно је вратити им се, оживјети их новим развојним замислима, што би требало да донесе огромна материјална богаћења.

Озреном деценијама нису управљали Озренци. Био је политички издијељен и свугдје крајња периферија. Из њега су отицале изузетне материјалне вриједности којима су се богатали други. Озрен је сиромашео а други се богатали. Данас је он скоро потпуно материјално изнемогао, и поред толиког природног и сваког другог богатства. Развојни поглед *Озренског савјета* управо је усмјерен према овом раскошном природном и сваком другом богатству. Посебно према надарености људи који су у стању да остваре најповољнија развојна рјешења.

Ово је настојање да се Озренци и сви пријатељи Озрена у форми удружења грађана названог „Озренски савјет“ (ОРС) окупе и отпочну са мислима, расправама и договорима о развојним економским и другим излазима на Озрену. То је основни циљ овог удружења. Замисао је да је то само припремна, прва фаза, за другу која треба да траје вјечно.

На основу остварених потпунијих договора о бројним развојним рјешењима у оквиру овог удружења, кренуло би се на оснивање Акционарског друштва „Озрен“, у којем би се, као акционари, нашли сви Озренци и пријатељи Озрена. Било би то, према замислима, моћна корпорација, прије свега пољопривреде и прехрамбене индустрије, али и туризма, дрвне и осталих индустрија, која би убрзано богатила народ а акционарима обезбјеђивала замашне дивиденде. Природне и друге надарености би нашле свој пожељан индустријски излаз у крупним предузећима која су у стању да остваре своју конкурентску надмоћ и на домаћем и на међународном тржишту.

Проф. др Алекса Милојевић

Оснивачка скупштина удружења грађана „Озренски савјет“ (скраћено ОРС) одржана је у Петрову, у згради ОШ „Вук С. Караџић“, дана 17. октобра 2009. године, у 11 часова.

Професора др Алексу Милојевића можете контактирати путем адресе: Економски институт, Бијељина, Кулина Бана бр. 28; тел: 055/242-080, факс: 055/242-08; е-маил: ekonomskiinstitutbn@teol.net.

**Акционарско друштво
„Озрен-инвест“ Петрово**

За развој Озрена

Придружите нам се!

ЧУЈТЕ СРБИ, чувајте се себе.

Родолф Арцибалд Рајс

Наравно да сваки народ треба да се највише чува себе, својих погрешних одлука. Јер, оне су натјуже.

Политичка супростављања код Срба су таква да то чак угрожава властити народ. Под тим теретом развојни корак се значајно смањује. Овај велики пријатељ Срба жели да нам овом књигом помогне да се измијенимо, па да, као и други народи, политички се дијелимо и супротстављамо на добробит - а не на штету народа.

Напустио је универзитетску каријеру у Швајцарској, дошао у Србију и са војницима у рововима прошао сву голготу Првог свјетског рата. Заволио је Србе и остао са њима до краја живота.

Дивио се бескрајном патриотизму обичних војника и одсуству сваке мржње у њима, који са заробљеницима дијеле заједнички оскудни ручак. А после рата је видио неке друге Србе, Србе на власти, који, огрезли у политичким борбама, заборављају и патриоте из ровова и цио народ.

Да се појави видио би да нам његова књига није много помогла. И данас је политика јача од народа, народно се даје и продаје за политичко. У то смо се и сами увјерили. Тек што смо се окупили а руководство општине одгонета: позиција или опозиција. Сврстали су нас у опозицију и на нас гледају са подозрењем које их не попушта.

Не могу да преко власти допру погледом до народа, да виде оне који неће да буду ни позиција ни опозиција, који су против свих српских подјела и међусобних сатирања које штете народу.

А ми смо управо то. Желимо да будемо већи од политике, да будемо народ.

Придружите нам се!

САДРЖАЈ:

УВОД 3

1. НОВО РАЗВОЈНО ОКРУЖЕЊЕ 5

2. ВРИЈЕМЕ ЈЕ ЗА ПОЧЕТАК 9

3. СА ДНА 11

4. У ВЛАСТИТЕ РУКЕ 13

5. ПРЕОКРЕТ 15

5.1. На другу страну 15

5.2. Из пољопривреде у индустрију 16

5.3. Са села у градове 17

6. ОСНОВНИ РАЗВОЈНИ ИЗЛАЗИ 21

6.1. Пољопривреда 21

6.2. Индустрија 23

6.3. Туризам 25

6.4. Тржиште 28

6.5. Изградња градова 31

6.6. На крупно крупним 35

6.7. Привредни систем 37

7. ТАЧКЕ ОСЛОНЦА 41

7.1. Својина 41

7.2. Акционарско друштво „Озрен-инвест“ 43

7.3. Отворен конкурс идеја 46

8. ПОКРЕНУТИ ПРОМЈЕНУ 49

УВОД

Зла судбина када удари, удари гдје је најосјетљивије. Тако више заболи. Код Озренаца се то скоро у потпуности остварило.

Сви људи воле свој крај, свој завичај. Али, као што Озренци воле свој Озрен - вјероватно је тешко наћи. Опјевавали га, састајали се, радовали, промишљали, патили због њега, бринули за њега. И на крају многи морали да га напусте. Данас упиру своје чежњиве погледе према Озрену негдје из далека, пјевају му и опјевавају га, али је та пјесма другачија. Не одјекује као на Озрену.

Данас о њему брину више него икад. Тешко је врагити му се а још теже гледати како пустоши и нестаје. Оно што је остало на Озрену тешко може да га одржи у цјелини.

Дуго су Озренци, ма гдје се нашли, одмах почињали причу о Озрену и изражавали своју забринутост за његову судбину. Умирање Озрена је дуго и темељито.

Иако толики етнички јединствен простор, Озренци су, издијељени на шест општина, дуго живјели живот мањине. Богатили су својим радом друге а не властити Озрен. На Озрену није било индустрије, није било радних мјеста. Природна богатства Озрена богатила су друге. Дуго је отицала најбоља крв Озрена.

Данас, када је толики број Озренаца морао да напусти Озрен и када су престале могућности запошљавања у предратним срединама, голим оком се види економска пустош која нам је остављена. Скоро потпуна економска исцрпљеност.

Али то није разлог за очајање. То би требало да буде нови извор снаге, воље и љубави за новим почецима и новим достигнућа. Треба само у то вјеровати. Ако се тако будемо односили према родној грудни и Бог ће нам надодати руке како би се Озрен подигао, усправио и кренуо дуго очекиваним путем развоја.

Досадашњу забринутост треба замијенити живом активношћу. По први пут Озренци треба да преузму Озрен у своје руке, да га развијају, богате се у њему и од њега. Треба спојити силну расуту људску енергију која је отекла и ону која је остала у њему са силним природним богатством које чека Озренце да почну да се богате на том раскошном дару природе.

Почетак је у љубави, у чежњи и тежњи Озренаца да му се врате. Али, то је само први корак, први подстицај. То је само воља и жеља да се остане и врати на Озрен. Одмах иза тога долази животна збиља која нужно завршава у економској рационалности. Само ако се она оствари, ако потече ријека богаћења и запошљавања - чежњива љубав ће се претворити у трајну припадност Озрену и напор да се богатство увећава. Да би се вратило и

остало потребно је економски надвладати друге, упустити се у живу и беспопштедну конкурентску борбу на отвореном међународном тржишту. Потребно је носити се са економским мамутима и не дозволити да надјачају. Потребно је превладати их.

И управо је то основна замисао овог рада. Могуће је на Озрену изборити ниво економске рационалности која ће бити у стању да побјеђује у конкурентској утакмици. Да се односе побједе. То је увјерење са којим се улази у ове активности.

Појединачан повратак на Озрен није могућ. Нити су могуће успјешне појединачне акције Озренаца који су остали у њему. Свако ко то покуша унапријед је осуђен на пропаст. Мале су те снаге да би издржале толике при- тиске свјетских економских цинава. **Да би се вратило Озрену, и он економски оживио, потребна је колективна акција високог степена економске организованости и рационалности.** Потребно је у рукама имати исто економско оружје каквог имају развијени.

То је - **акционарство**. Само онда када хиљаде, десетине хиљада Озренаца и пријатеља Озрена економски се уједине, сједине своје интересе у организациону шему акционарства, у стању су да изнесу побједу. Развијени, на основи акционарства, дуже од 150 година односе економске побједе у свијету. Они се богате а други дио човјечанства сиромаша.

Треба вјеровати да ћемо и ми, на основи нашег акционарства, сигурно богатити се, побјеђивати. Са тим дубоким увјерењем потребно је кренути у економско оживљавање Озрена. Богатити се у њему и од њега.

1. НОВО РАЗВОЈНО ОКРУЖЕЊЕ

Глобализација, уједињена Европа, свијет без граница, слободно тржиште, оштра међународна конкуренција, нови су појмови који тако снажно одјекују и на нашим просторима. То је темељна измјена свијета коју је раније било тешко и замислити. Нестају националне валуте. На њима цареви, краљеви и остали великани који су били понос свог народа остају без погледа својих грађана, крећу у заборав.

Државе се у име европског уједињења одричу своје примарне монетарне функције. Многи то изједначавају са великим тектонским поремећајем у природи. Нико раније није могао ни претпоставити да ће толике државе пристати да се новац повуче у најмоћнија свјетска економска средишта, да периферија остане без свог новца.

Престаје се са заштитном граничном функцијом, прије свега са царином. Гради се свијет отворених граница у којем непосредно лицем у лице стоје и надмећу се у оштрој конкурентској борби развијени и неразвијени, крупни и ситни, моћни и немоћни, богати и сиромашни. И то се сматра основом новог невиђеног свеукупног успјеха. При томе, мање развијеним се предлаже и подстиче их се да крену на пут ситне привредне структуре као гаранције успјеха. Убрзано нарастање крупне привредне структуре у кругу развијених и снажан ток уситњавања и пропадања привреда на страни мање развијених - нова је слика свијета која се увећава.

Развлашћивањем држава од њихових примарних економских функција (монетарне и заштитне) у цјелини се мијења модел развоја. Држава више нема могућности да својим подстицајним мјерама и непосредним инвестирањем гради супститутивни модел. Да се гради привреда која ће надомјештати потребе за увозом. Престају могућности да држава гради своје развојне компаративне предности. Умјесто вертикалног - остварује се хоризонтални развој. Умјесто досадашњег националног нивоа - изграђује се привреда регионалног, локалног нивоа.

Глобализација је појачана локализација. Свако подручје је приморано да властитим снагама избори своје мјесто на тржишту, не очекујући неку значајнију подршку из центра. И што се буде више одмицало у европском уједињењу све ће бити наглашенија локална димензија економског развоја. Сваки регион, свако подручје ће морати да тражи и проналази властиту компаративну предност са којом ће се укључивати у оштру међународну утакмицу. Умјесто досадашње испреплетаности националних и економски штићених граница, ствара се свијет отвореног европског и свјетског тржишта на којем у конкурентској утакмици учествују региони, подручја и локалне заједнице, као основни носиоци привредног и укупног развоја. Умјесто Европе држава показује се Европа регија, подручја и локалних

заједница. То је визија новог свијета у чијој изградњи, пристајањем на европско придруживање, и сами учествујемо.

Локализација мијења садржаје конкуренције и приступе привредном развоју. Да би се успјело у оштрој међународној утакмици нису више довољне и могуће појединачне конкурентности, него конкурентност региона, подручја, локалне заједнице у цјелини. То битно мијења међусобне односе. Умјесто досадашњег појединачног међусобног конкурисања сада се диже значење сарадње и међусобних подстицаја. Мора се заједнички давати да би се заједнички добивало. Као што конкуренција уступа мјесто сарадњи у оквиру региона, подручја, локалне заједнице, то се исто односи и на успостављање веза са другим регионима, подручјима, локалним заједницама. Тјеране на максималну економску рационалност лако је претпоставити слојевитост територијалних дјеловања.

Да би се унаприједила властита конкурентност, локална заједница (региони, подручја) ће нужно ступати у међусобне везе и сарадњу са другим локалним заједницама по основи разних секторских и гранских бављења. Ствараће се слојевите везе и односи на различитим територијалним удаљеностима. То ће водити стварању *локалних мрежа*, као новог израза просторно-економских интегрисања.

У свијету који се интензивно мијења потребно је убрзано мијењати се. Властите убрзане промјене су први услов успјеха. Потребно је убрзано мијењати се, настојећи да се достигну привредно-системска рјешења развијених и по могућности да се унаприједи, престигну. То је прва залога успјеха. Због тога је *иновативност* ријеч која највише одјекује у развојним стратегијама широм свијета. Они који се не мијењају ризикују своје трајно заостајање и живот у дубоком сиромаштву. Иновативност ће бити у средишту наших активности. Гради се нови свијет који је битно различит од досадашњег.

У дугој економској историји, сада развијени, су одгајали своје привреде на царинама и осталим оштрим мјерама заштите. Изграђиване су националне економије које су се постепено економски отварале, сразмјерно свом економском напредовању. У мјери у којој је национално тржиште постајало уско за нараслу производњу постепено су се отварале границе и остваривала различита међународна економска интегрисања.

Глобализација одузима могућност мање развијеним да понове развојни пут развијених. Од њих се захтијева да отворе своје границе прије него што су економски стасале. Због високих разлика у конкурентности многи страхују за економску судбину мање развијених.

Глобализација је и пријетња и изазов. За мање развијене она је пријетња због високе несразмјере у конкурентности. Али она је и вриједан изазов због њеног притиска на иновативност. Више нема могућности да се царинским и другим облицима заштите, неограничено тавори у властитој нерационалности. Прихватили се изазов иновативности, и уколико се она успјешно слиједи и остварује, отворене су могућности убрзаног економског напредовања.

Отворено тржиште дјелује у цјелини и без остатка. Она се односи на све и никога не оставља по страни. Од њега се није могуће сакрити, умакнути му. Није могућа селекција. Не може се остварити промоција његових позитивних а заштити се од његових негативних утицаја. Истовремено оно дјелује без остатка, до краја. *На њему се или опстаје или нестаје.* Нема мјера заштите којима би се ублажили његови негативни утицаји. **Властита развојна успјешност је једина реална мјера заштите.** Уколико се остварује висока развојна рационалност оствариваће се властита развој, побјеђиваће се и богатити. Уколико се, пак, у томе не успије, пашће се у неразвој са реалним изгледима да неко други рационалнији преузме расположиве факторе производње, гдје су и природна богатства, што је пут пропадања у властито дубоко сиромаштво.

То је ново развојно окружење у којем Озрен треба да отпочне свој развој и да у томе успије.

2. ВРИЈЕМЕ ЈЕ ЗА ПОЧЕТАК

Озрен је при самом крају својих економских и биолошких могућности, скоро на економском издисају. Уколико се нешто брзо и радикално не предузме тешко је очекивати боље дане. Црни облак економског пропадања, који се одавно надвио над Озреном, сада се много затамнио.

Дуго вријеме економског исцрпљивања Озрена сада се показује у свом пуном резултату. На Озрену скоро да нема неких значајнијих економских садржаја који су наслијеђени. И оно што је у општини Петрово остало сада је скоро потпуно економски замрло. Ново ни приближно не надокнађује старо, предратно. Огромна је незапосленост и сиромаштво.

Уз ријеке Спречу и Босну остала је уска трака сеоских насеља без икаквих знакова свог значајнијег економског одржања и напредовања. Нажалост, присутно је њихово интензивно расељавање и старење. Потрага за послом, јер га нема на Озрену, одводи младе широм свијета а старост, која остаје, постаје све немоћнија за рад и предузетништво.

На огромном простору од Петрова до Возуће скоро да и нема нешто што би се могло назвати економским. Народ је протјеран, те огроман простор зјапи сам и беспомоћан. Села скоро више да и нема - осим у сјећањима. Куће разрушене, села зарасла у грмље да се тешко могу и препознати. Становници су негдје далеко, расути по свијету, покушавајући да нађу своје нове животне излазе. Оставили су своје огромно богатство не налазећи пута да му се врате.

Пријетње да то огромно богатство падне у руке других све су ближе. Простор никада дуго не остаје празан. Напусте ли га дотадашњи убрзо долазе нови становници. Ако се то догоди, резултат је познат. Тада ће се ти нови становници богатити на природним богатствима Озрена, а многи Озренци ће тешко и приближно достизати богатства која су оставили, ако их икада достигну.

Тешко је вјеровати у могућност толике нерационалности. За очекивати је сасвим друго. Да се управо сада, када је Озрен на свом економском и биолошком издисају, догоди заокрет. Да се здруженим снагама уђе у економску обнову Озрена. Нову и успјешну. То је порука овог подухвата.

3. СА ДНА

Звучи неочекивано, али изгледа да је у развој најлакше кренути са дна, бар када је Озрен у питању. Људи сиромашни и незапослени су спремни да се максимално ангажују за своје запослење и бољитак. То је захвална основа за прихватање нових приједлога и рјешења. Одређена повољност је и на страни огромног испражњеног простора. Нема притиска на земљу и многобројних села која би у испреплетаности и супростављености својих интереса ограничавала и спречавала могућности дубљих рационалних захвата и прегруписања.

Сада је тај простор такорећи празан Све зависи само од снаге људске мисли да се тај простор, и богатства на њему и у њему, рационално економски употребе. Само је, такорећи, присутна та врста ограничења. И поново да се истакне. Вјеровати је да ће потећи поток мисли које ће то остварити. **Вјеровати је да је замислио, која је у подлози овог подухвата, у стању да успјешно повуче развој са скоро самог економског дна и да му обезбиједи проходност до завидних висина.**

4. У ВЛАСТИТЕ РУКЕ

Тешко је рећи да је Озрен икада у цјелини био у рукама Озренаца, да су они над њим имали своју политичку управу. У времену Краљевине СХС биле су три беспомоћне општине које су наставиле свој рад и после Другог свјетског рата (Петрово, Пањик, Возућа). Након 1963. године све три су престале са радом.

На основи нове територијално-политичке подјеле Озрен је издијељен између општина Добој, Грачаница, Лукавац, Бановићи, Завидовићи, Маглај. Почела је да се проживљава судбина економске и политичке периферије. Мањинско учешће Озренаца у скупштинама и осталим политичким тијелима околних општина нису пружале било какве могућности да се бар дио економског развоја усмјери према Озрену.

Њега су заобилазили крупни инфраструктурни пројекти и крупне инвестиције у привреди. У било каквим економским одлучивањима и планирањима погледи нису били упирани у том правцу. Једноставно Озрен није био локалитет који је привлачио економску пажњу. А властитих снага за покретање развоја није било. Нити су то дозвољавале системске околности.

Свака значајнија приватна иницијатива била је онемогућена. Оно мало индустријског развоја који се одвијао био је заснован на кориштењу природних ресурса. Углавном се то завршавало на најнижој, примарној преради (каменолом, циглана, рудник, задруга, пилана). Скоро да није било неке значајније просторне распоређености непољопривредних активности. Оне су углавном биле концентрисане на данашњем простору општине Петрово, док је остали распрострањени простор остао без скоро било каквих непољопривредних бављења.

Озрен у туђим рукама је економски умирао дуго и темељито. Општине којима је припадао скоро да нису поклањале било какву економску пажњу својим озренским дјеловима. Они нису хтјели а Озренци у таквим системским околностима - нису могли. За сво то дуго вријеме масовно је отицала квалитетна млада радна снага. Одлазио је највиталнији дио становништва који би, да је остао, данас био у могућности да преузме и предузме бројне успјешне активности. Али њих нема. Они негдје по распрострањеном свијету показују своју виталност и успјешност доприносећи богатству тих средина. Одлазила је снага и младост а остајала немоћ и старост. Одлазила је иновативност младости а остајала традиција старих. Озрен је тако остајао без скоро икаквих идеја за развој. Са те стране он је одавно напуштен.

Периферност положаја у развоју се огледала у масовном запошљавању изван Озрена, у масовним дневним миграцијама. То је прикривало слику економског умирања а градила искривљену слику економског успјеха.

Озрен је био мјесто сеоског становања одакле се свакодневно одлазило на рад у оближње индустријске и административне центре. Није се располагало властитим радним мјестима. Масовна индустријска и друга неаграрна запослења довела су до занемаривања бављења пољопривредом, што је основни ресурс којим Озрен располаже. То огромно природно богатство, неизмјерни потенцијали за свакојаки развој пољопривреде, скоро да су у потпуности остали без своје употребе.

Дуге подјеле на Озрену, поред економских, оставиле су и своје друштвене последице. У временима мира Озренци скоро да се и нису састајали да би заједнички размишљали и промишљали своју развојну судбину. Није могло - и није се смјело. Само су се сусретали о великим празницима. Долазили, како кажу, да се виде. И тада се у тим посебним приликама и на кратко јасно увиђало да су једно биолошко и морално биће, да припадају истом реду вриједности: чилих, брзих мисли и покрета, поносни, достојанствени, истинољубиви, поуздани, одлучни, одважни, брзо разликују добро од зла.

Оно што се у миру показивало већ на први поглед, и ријетко о великим празницима, испливало је као животна суштина у злим временима. Тада су заиста бивали једно, морали да то буду, сврставани су у једно. Морали су заједнички да подносе ударе зле судбине и злог времена.

Данас је све другачије. Без обзира како то на први поглед нестварно изгледало, али данас је права прилика да Озренци преузму Озрен у своје руке. Да га преузму у властите руке развоја. Могућности су у приватној иницијативи која је раније недостајала. **Под условом масовног и успјешног организовања могуће је покренути успјешан развој на цијелом Озрену, у свим његовим дијеловима.**

5. ПРЕОКРЕТ

5.1. На другу страну

Снага је у преокрету. Да би се успјело Озрен мора да пређе на сасвим другу развојну страну. Мора у цјелини да заборави своју историјску економску прошлост и да отпочне нову будућност. Скоро ништа, изузев природних ресурса и нешто инфраструктурних материјалних вриједности, не треба да понесе. Без икаквог историјског пртљага најбоље ће и најлакше кренути у будућност. Јер, историјска економска прошлост је у цјелини негативна.

Озрен би економски пропао и да није било ове зле судбине која је отјерала толики број његових становника. У ствари, Озрен је одавно економски пропао само што није било речено, није се толико примјећивало. Економско мртвило је дубоко и сеже у дубоку прошлост. Економско умирање Озрена је отпочело у вријеме индустријализације ових простора. Прави парадокс. Невјероватно, али истинито.

Док су други у вријеме комунизма уживали плодове индустријализације и економски напредовали, Озрен је убрзано економски пропадао, назадовао. Њега индустријски развој није додиривао, заобилазио га је.

У аграраном времену Краљевине СХС и неко вријеме после Другог свјетског рата, негдје до педесетих, Озрен је живио економски живот приближан осталима. Издашна природна богатства прехрањивала су становништво око 70 села и засеока. И ништа оскудније него што је то било код других. У индустријском времену развојна судбина Озрена се из темеља мијења. Скоро свугдје развој, само на Озрену-не. Озрен убрзано економски пропада.

Масовно запошљавање у околним урбаним и индустријским центрима, као и широм земље и у иностранству, довело је до скоро потпуног занемаривања и пољопривреде. Тако је Озрен остао и без индустрије и без пољопривреде. У суштини је то данас економска голет као последица дугог и темељитог оголијевања. Немилу историјску економску судбину Озрена је потребно оставити иза себе, на њу се не окретати. Потребно је прећи на сасвим другу страну. **Умјесто досадашњег традиционалног села и такве пољопривреде потребно је прећи на страну индустрије и развоја градова.**

5.2. Из пољопривреде у индустрију

Почетак економске теорије се везује за разликовање економских издашности појединих привредних дјелатности. Не може се богатити на било којем економском бављењу. На једнима, што се више њима бавите, више сиромашите, док се код других богатите. Једноставно постоје дјелатности опадајућих и растућих приноса. То је први уочио и описао италијански економиста Антонио Сера (1613).

Описивао је контраст богатства и сиромаштва између Напуља и Венеције. Напуљ, тако богат природним богатствима, определијелио се за производњу сировина и тако је сиромашан. Венеција, која се определијелила за индустријску прераду набављених сировина, тако је богата. Сера уочава и описује високе разлике у „квалитету људи“ и владиним политикама. На страни Венеције описује кумулативну повезаност међу дјелатностима, што доноси растуће приносе. На потпуно другој страни је Напуљ са минималном друштвеном подјелом рада и опадајућим приносима¹.

Примарне дјелатности (пољопривреда, шумарство, рударство, лов, риболов) су дјелатности опадајућих приноса. Што се више њима бавите све гора земља, гора шума, гора руда. Расте исцрпљивање природе што диже трошкове производње. Трошкови брже расту што води у опадајуће приносе и сиромаштво. Уз то, примарне дјелатности не траже квалитетну високообразовану радну снагу. Не постоји висока повезаност са другим дјелатностима, те је друштвена подјела рада ниска.

Све је другачије код индустрије. Што се више бавите индустријском дјелатношћу, што је предузеће веће, а производња масовнија, настаје опадање (дегресија) трошкова по јединици. Приходи брже расту од трошкова што доноси растуће приносе и богатство. Освајање виших фаза индустријске прераде ствара потребу за растом квалитета радне снаге и повезивања међу дјелатностима. Шири се друштвене подјела рада која доноси раст богатства.

Земље и подручја која су се определијелила на примарне дјелатности, на производњу сировина, остале су сиромашне. Чак независно од обима природних богатстава којима се располаже. Ово и због чињеница разлика цијена у међународној размјени (диспаритет).

Производима у којима је учешће рада ниско а високо учешће сировине цијене, у међународној размјени, убзрано падају. Сасвим је другачије са производима виших фаза прераде, гдје је учешће рада високо а учешће сировине ниско. Цијене овим производима у међународној размјени су у сталном порасту. Због тога земље и подручја која у међународној размјени учествују са производима примарне прераде економски назадују, док ове друге напредују.

Потребно је уочити да успјешан развој не може да буде само индустријски. Влада блиска веза и међусобни позитивни развојни

---

¹ The Origins of Development Economics, Edited by Jomo K. S., Erik S. Reinert, Tulika Books New Delhi, India, 2005, стр. X

подстицаји (синергија) иземђу индустрије и пољопривреде. Индустрија диже продуктивност у пољопривреди. То обара цијену хране што обара трошкове индустрије. Уз то пољопривреда је велико тржиште индустријских производа.

Успјешан развој је тако у чврстој повезаности пољопривреде и индустрије², у њиховој међусобној повезаности и заједничком развоју. То је опредјељење које се слиједи у овим подухвату. Заједнички и истовремен развој пољопривреде и индустрије.

5.3. Са села у градове

У тридесетогодишњем рату (1618-1648) у неким областима Њемачка је изгубила чак 70 % цивилног становништва. Почео је као религијски њемачки грађански рат, али је на крају у њему учествовало више тадашњих велесила у Европи; укључујући Шпанију, Француску, Данску и Шведску. Није било побједника, али је на крају многим Нијемцима постало јасно да је губитник сама цивилизација.

У међувремену Њемачка је била у рату са Турцима који су скоро успјели да освоје Беч, и у још два рата са Француском која је успјела да освоји Стразбур. Све је то, након мировних преговора (Минстер и Оснабрик), оставило Њемачку распарчану у више од 300 државица. Владао је хаос, варварство и биједа.

Фаит Лудвиг вон Зекендорф (1636-1692) размишљао је како да помогне свом народу. У библиотеци у којој је радио сакупљао је и сакупио много знања а посебно она из економије. Висок утисак на њега је оставила књига италијанског економисте Џованија Батероа „О значају градова“ која је први пут изашла 1588. године и прештампована у 30 различитих издања. Тјеран мислима како да се смањи биједа која је свом снагом притискала његов народ отпутовао је у Холандију, тада најразвијенију земљу Европе. Благостање, мир и толеранција коју је искусио у Холандији оставили су дубок утисак на Зекендорфа. Оно што је доживио у Холандији потврђивало је теорије које је раније читао у библиотеци у Гати **о значају градова и индустрије за стварање благостања.**

Холандија је у то вријеме била права лабораторија у којој се могло посматрати како ново знање „искаче“ у додиру између области које наизглед немају везе једна са другом. За тадашње посматраче било је јасно:

- да су се иновације и благостање односили на дјелатности изван пољопривреде
- да опадајући трошкови (растући приноси) се односе на дјелатности у градовима

---

² Исто, стр. XI

- да благостање потиче од великог степена подјеле рада и великог броја струка које су у градовима стварајући у свом међуодносу синергијски развојни ефекат.

Благостање се тако јавља као „заједничко благостање“ створено синергијским ефектима³.

Морепловство је великим дјелом повукло развој индустрије и градова у Холандији. Поред изградње бродова, ту је и производња стакла, посебно у научне сврхе, микроскопа, дурбина, платна, географске карте, фотоапарати са стакленим сочивима (*camera obscura*).

Зекендорф се заложио и био оснивач економије као предмета у њемачким школама. На тој основи први факултет из економије на свијету основан је 1728. године у Халеу у Њемачкој, скоро сто година прије него што је то остварено у Енглеској. Зимон Петер Госер, постао је први професор економије и његов уџбеник почиње једном Зекендерфовом пјесмом у којој описује квалитете новог племића у односу на старог племића - витеза.

Зекендорф је разумио значај градова и толико различитих послова у њима који у међусобној повезаности стварају силну енергију развоја. Силно се заложио за њихов развој. Предложио је да се занатлије повуку (истјерају) са села и да се премјесте у градове. У сеоској изолованости они нису имали потребног конкурентског притиска што је успављивало и умртвљивало развој. Сасвим је другачије када се смјесте у градове. У међусобном конкурисању напредовање је природна последица. Нема сумње да је ово допринијело да је Њемачка брзо из занатства прешла у индустрију.

Да би помогао свом народу одлучио је да се бави књигом. Написао је (1656) свој најважнији рад „Њемачка кнежевина“ која је прештампавана следећих 98 година, што је изузетно дуг вијек за један уџбеник. Књига је садржавала тачан опис модерне државе, институције, администрацију као и историју Њемачке, њеног народа и њене ресурсе. За Зекендорфа је било болно што му је било јасно да се не може копирати начин владавине Холандије. У Њемачкој су у врху били апсолутистички племићи.

Начин на који је земља требала да се развије био је да се племићи убиједи да промијене политику. Апсолутизам је постао просвијећени апсолутизам у коме су филозофи и економисти, полако али сигурно, од 1648. године па надаље, мијењали схватања племића о томе шта је успешна кнежевина. Витешки и начитан племић који се истицао у лову и дуелима постао је старомодни племић. *Успјех модерног племића мјерио се благостањем његових подређених*, а њемачки економисти су у многим малим кнежевинама постали чудна комбинација савјетодаваца, убијеђивача, једночланог истраживачког савјета и предузетника у име државе. Настала је нека врста завјере на пуно нивоа, а у циљу развоја нације. У конкуренцији између племића, практични филозофи и економисти су добивали престижне задатке на европским краљевским дворovima.

---

³ Када 2+2 није 4 него је 5. Разлог је у брзом преносу властитих унапређења на велики број осталих, због раширене подјеле рада. Уштеде, на примјер у трошковима код једног брзо се у граду и индустријским дјелатностима преносе као корист и на остале, што обара цијену производа.

Од времена ове своје дубоке историјске економске прошлости Њемачка, на темељима мисли Зекендорфа, непоколебљиво слиједи пут свог урбаног развоја. Тешко је наћи земљу у свијету која са толиком преданошћу остварује тако обимна истраживања и планирања свог простора и својих градова. Наравно да јој то доноси изузетне користи. Из начина на који се Њемачка извукла из тог времена варварства, хаоса, биједи, може се пуно научити. Како побјеђивати данашње варварство, хаос и биједу.

Примјетно је да се тај пут заснивао на:

- производној стратегији
- на изградњи разноврсне привреде смјештене у градове која је свјесно усмјеравана даље од пољопривреде и производње сировина.

Кључ успјеха и цивилизације је био угледање на развијене, копирање њихове привредне структуре у којој су умјесто рата и сиромаштва доминирали мир и благостање⁴. Оно што прво пада у очи је дубина економске историје појединих развијених земаља. Њемачка преко 300 година упорно развија своје градове и неаграрне дјелатности, посебно индустрију, као основе свог економског развоја. То јасно говори колико је економски развој мукотрпан, смислен и дугорочан процес.

Вријеме од уназад 300 година у Њемачкој скоро да непосредно заплускује нашу садашњост. О томе како је Њемачка излазила из свог сиромаштва скоро да су непосредне поуке и поруке и за нас, за наша дјеловања.

Развој градова и индустрије су очито основни развојни правци. Уз то нужне су битне промјене у политици. Ваљаност политике се мора све очитије показивати и мјерити напретком благостања грађана. Важна поука се односи на знање. Само се напредовањем у знању може напредовати у развоју. Увођење у почетку економског предмета у школе а касније, на тој основи, оснивање економских факултета, првих у свијету, развило је знање које је успјело да преобликује традиционалног модерног племића, да традиционални апсолутизам претвори у просвјетљени апсолутизам, и да се на тим основама успијева у развоју. Данашњим рјечником то би значило да је потребно **од садашњег стања високе осамостаљености политике од народа, скоро потпуне неодговорности за његову судбину, претворити у стање високог непосредног народног притиска на политику, како би је присилила да максимално ради за његову корист.** Само је на тој политичкој основи могуће остваривати пуну економску рационалност.

---

⁴ Erik S. Reinert, Глобална економија, како су богати постали богати и зашто сиромашни постају сиромашнији, Цигоја, Београд, 2006, стр. 49-55.

---

6. ОСНОВНИ РАЗВОЈНИ ИЗЛАЗИ

6.1. Пољопривреда

Пољопривреда није обична привредна дјелатност. Она је знатно више од свих других привредних бављења. У пољопривреди се производи храна, што је услов одржања живота. Због тога ријетко која земља ризикује своју немогућност да властитом производњом обезбиједи прехрану свог становништва. Она која то није у стању брзо доспијева у најразличитије облике зависности и потлачености. Углавном се то односи на неразвијене земље, гдје смо и ми. И поред свих погодности за развој пољопривреде Република Српска задовољава само око половицу својих потреба за храном.

Скоро да је немогуће наћи развијену земљу да нема развијену властиту пољопривреду. Чак и оне које немају скоро никаквих услова за развој властите пољопривреде унапређују је до максимума, издвајајући за то огромна подстицајна средства.

Поред тога што је храна први стратешки производ, односно први услов самосталности и независности, развој пољопривреде је први услов развоја привреде у цјелини. Од када су прије више од двјеста година данашње развијене земље кренуле на пут развоја оне упорно **слиједи пут упоредног и заједничког развоја пољопривреде и индустрије**. Ова двостраност развоја је основна особина данашњих развијених.

Разлог је једноставан.

Пољопривреда је основа за развој једне од најзначајнијих индустрија - прехранбене индустрије. Без властите пољопривреде развој прехранбене индустрије је немогућ. Незамисливо је да се она може замислити на увозним сировинама. Тако би у недостатку властите пољопривреде био онемогућен значајан дио индустријског развоја. Поред прехранбене, своје упориште у пољопривреди налазе и текстилна, индустрија коже и обуће, фармацеутска, хемијска и слично.

У циљу свог напредовања пољопривреда је велики потрошач индустријских производа, прије свега из индустрије машина, мотора, металне индустрије и слично. Индустрија тако диже продуктивност у пољопривреди, а ова за узврат испоручује индустрији и њеним запосленим све веће количине све јефтинијих пољопривредних производа. Стабилност тржишта је посебно вриједан позитиван утицај пољопривреде на успјешност, стабилност укупног развоја. Стабилност тржишта пољопривредних производа доприноси стабилности индустријског и развоја у цјелини.

Тражња за пољопривредним производима је нееластична, стабилна. Потребне за храном нису подложне значајнијим промјенама. Тржиште хране је стабилно, што доноси стабилност у развоју пољопривреде, индустрије и привреде у цјелини.

Ту је и жалосна веза између хране, профита и глади, која данас доминира свијетом. Највеће мултинационалне компаније су на подручју хране. Нееластичност тражње за пољопривредним производима омогућава им да управљањем количинама управљају цијенама. Смањење количина, због нееластичности тражње, доводи до раста цијена хране. **Могуће је производећи глад увећавати профите, што се обилато користи.**

И данас се огромне количине хране уништавају или се обилато субвенционира суздржавање од њене производње, само да се не би прекомјерном понудом оборила цијена хране. И у кругу сиромашних земаља у којима се масовно умире од глади, хране има, али је она исувише скупа да би је било могуће купити. **Мултинационалне компаније, на основу свог монополистичког положаја, производе масовну глад да би дошле до што већих цијена хране и што већих профита.** То је управо жалосна веза између хране, профита и глади, која влада данашњим свијетом.

Са нашег становишта ово је веома повољна околност за окретање масовној производњи хране на Озрену. **Мултинационалне компаније ће на нашем подручју држати високе цијене хране. Те више цијене су повољна основа за нашу високу профитабилност па и у случају продаје по нижим цијенама од увозних.**

Генетички модификована храна је посебан проблем данашњег свијета. Свијет се све више цијепа на двоје. Богати слојеви трагају за еколошки здравом храном, плаћајући је по неколико пута вишој цијени. Развијене земље, својим изузетно високим субвенцијама подстичу производњу домаће здраве хране. Па и поред тога, због опште загађености околине, могућности такве производње су доста ограничене. Због тога се развијени све више окрећу увозу такве хране из круга мање развијених земаља у којима је животна средина знатно више очувана.

Све то говори о изузетним повољностима у производњи хране и развоја пољопривреде на Озрену. **Уколико би се остварила масовна производња здраве хране на Озрену могуће је, у околностима скупе увозне хране, изборити се за изузетно високу властиту рентабилност и профитабилност.**

Да би се успјело потребно је слиједити развојни пут развијених. Од свог самог почетка то је упоредни и заједнички развој пољопривреде и индустрије. Тај пут развијених потребно је поновити на Озрену. На сву срећу могућности да се то оствари су изузетне. Климатске и геофизичке околности су веома повољне. Могуће је остварити веома разноврсну пољопривредну производњу и на тој основи прехранбену и друге индустрије. Пространо спречко поље и рубна подручја Озрена пружају могућност производње житарица. Блага заталасаност до надморске висине

од око 500 м омогућава развој воћарства, љековитог биља, сточарства и слично.

Скоро централни географски положај омогућава лаку доступност тржиштима. Посебне повољности су у огромном распрострањеном скоро ненасељеном простору. Могућности масовне пољопривредне производње на великим површинама су веома повољне.

Али ово није крај него сами почетак проблема. Овдје је било ријечи о природним и општим тржишним повољностима које су изузетне. Али за успјешан развој то није довољно. То је тек пола пута.

За развој није довољно са чим, са којим повољностима се располаже, него какве одлуке се доносе. Друштвена ограничења могу да буду знатно већа од природних. Озрен је за то изгледа веома поуздан примјер.

Сиромаштво Озрена не потиче из оскудности природе са којом се располаже. Напротив, ради се о изузетној природној надарености. Друштвена ограничења су основ сиромаштва Озрена.

Данашње друштвено развојно ограничење потиче из својинског проблема. Како ситан посјед и ситно испарцелисано власништво над земљом привести масовној пољопривредној производњи? То је основни и најтежи проблем којег је потребно ријешити у овом подухвату. О томе ће се са различитих стајних тачака даље расправљати у овом раду.

6.2. Индустрија

О било којем развоју да је ријеч, у данашње вријеме, испливава на површину питање компаративних предности. То се посебно односи на развој индустрије. У данашњем времену отворености међународног тржишта питање компаративних предности добива посебан значај. Више није могуће штитити се царинама и другим облицима заштите (девизни курсеви, квоте, преференције, субвенције и слично). То је у својој дугој економској историји била привилегија данас развијених привреда. Мање развијеним је, процесом глобализације, одузето право и могућност да понове развојни пут развијених. Они су данас приморани, да са својом смањеном економском снагом конкурентски се сукобе са надмоћним свјетским економским џиновима.

То је наше ново развојно окружење у којем је потребно извојевати побједу. Одатле управо толики значај компаративне развојне предности којом се располаже. Ако се компаративна развојна предност схвати као немогућност да Вас неко развојно угрози са одређене удаљености онда се одговор о развојној оријентацији Озрена скоро намеће.

Потребно је чврсто стати на властите природне надарености као основну развојну компаративну предност. То се односи на пољопривреду, индустрију, туризам, али и остале дјелатности. Другим ријечима, развој Озрена треба да потече из природе, из максималног ослоња на природу, односно пуног економског кориштења наших

раскошних и разноврсних природних погодности. Нагласак је на **раскошности и разноврсности**. Природне могућности дозвољавају остварење пољопривредне али и индустријске производње што је основа израстања привредне разноврсности. **А управо је привредна разноврсност због свог синергијског ефекта, једна од гаранција успјеха.**

Раскошност је појам који се односи на величину. Озрен је огромна површина која сваком дијелу привреде пружа могућности да се оствари у потребној економској величини. Са становишта природне раскошности и разноврсности тешко је наћи подручје које би однијело компаративну предност над Озреном. Иако звучи неприхватљиво, дио наше упоредне предности је у нашем сиромаштву. Наше плате су око десет пута мање у односу на развијени Запад.

Обилно природно богатство и ниске плате пружају могућност остварења ниских продајних цијена производа, што је основа превладавања у конкурентској тржишној утакмици. То се посебно односи на почетне развојне кораке. Касније, са освајањем вишег нивоа продуктивности, запослености и плате ће моћи значајније да порасту а да се тржишна премоћ у конкурентности не изгуби.

Заједништво развоја пољопривреде и индустрије, као понављање развојног пута развијених, прије свега се огледа у развоју прехранбене индустрије. У кругу развијених се производе огромне количине пољопривредних производа, док је учешће пољопривреде у друштвеном производу безначајних 1 % или нешто више. Разлог је у масовној индустријској преради пољопривредних производа. Само се безначајан дио пољопривредних производа прода у сировом стању (као сировина), што је разлог тако ниског учешћа пољопривреде у друштвеном производу.

Успјешност је везана за високу индустријску прераду пољопривредних производа и то, рекло би се, без остатка. Потребно је престати са продајом сирових, непрерађених пољопривредних производа јер то води у економију опадајућих приноса и раст сиромаштва. **На Озрену би требало да се скоро не прода ништа што је пољопривредно а да није индустријски прерађено.** На масовној производњи пољопривредних производа треба да израста моћна прехранбена индустрија. На тај начин ће се и код нас остварити минимално учешће пољопривреде у друштвеном производу, без обзира на огромне количине пољопривредних производа који ће се остварити.

Пољопривреда мора да има своје индустријске завршетке. То је потребно остварити одмах на самом почетку. У ствари, то је управо почетак пољопривредног, индустријског као и укупног привредног развоја на Озрену. Тако се најпотпуније економски активира најобилнији природни ресурс - расположиве могућности за бављење пољопривредном производњом. Продужетак у индустријској преради је основа за развој прехранбене индустрије а она је онда основ за остала привредна бављења - трговина, угоститељство, туризам и слично.

Преузимањем пољопривредних производа од постојећих пољопривредних произвођача у индустријску прераду, први је корак на путу

развоја. Пољопривредним произвођачима би се пружила могућност продаја што би донијело новац за увећање производње. Њихове ниске зараде су основа ниских цијена индустријски прерађених производа. Тако би се одмах на почетку, на основи индустријске прераде пољопривредних производа, и у овој производњи на ситном посједу, остварила тржишна компаративна предност. Индустријски прерађени пољопривредни производи би се лакше продавали било на локалном или осталим тржиштима, него што је то случај са сировим пољопривредним производима. А могућности зараде су неупоредиве.

Вјеровати је да би се веома брзо одмицало од овог почетног развојног корака. **Нарастањем зарада и инвестицијских средстава у прехранбеној индустрији брзо би се кретало према крупној пољопривредној производњи вишег нивоа продуктивности, масовније запослености и вишег нивоа зарада.** Дубоко је увјерење да је то могуће остварити на основи акционарства, што је сами темељ, тачка ослоњања укупног овог развојног подухвата.

Разнолика природна богатства пружају могућности да се, поред прехранбене, развијају и друге индустрије: дрвопрерађивачка, вађење руда и њихова прерада и слично.

6.3. Туризам

Пољопривреда, индустрија и туризам су активности на којима Озрен може да заснује своју дугорочну економску успјешност. Ништа тако не развија привреду и одређено подручје као туризам. Разлог је у изузетно високим мултипликативним ефектима. Доходовни мултипликатор у туризму износи 2,5, док је мултипликатор запослености 1,65. Једна новчана јединица зарађена у туризму ствара још 1,5 новчаних јединица у другим дијеловима привреде (саобраћај, пољопривреда, трговина, индустрија и слично), односно једно радно мјесто у туризму ствара још 0,65 радних мјеста у другим дијеловима привреде.

Туристичка услуга је један од најсложенијих производа. У њему учествују такорећи сви - и привреда и непривреда. Уз то, у туризму се продаје оно што се ни на који други начин не може продати: чиста и очувана природа, културно-историјско наслеђе, пјесма, игра, забава, спорт, чежња за завичајем, али и домаћи пољопривредни и индустријски производи, кућна радиност и слично. Због тога је туризам изузетно погодна дјелатност управо за развој мање развијених подручја.

Због ових својих особина многе земље су туризам уврстиле у своје развојне приоритете, чак и оне које немају неких значајнијих услова за његов развој. Сам по себи туризам биљежи несмирени раст. За протеклих двадесет година туризам два пута брже расте (10 %) од раста осталих привредних дјелатности. Очекивања су да ће се тај тренд у будућности чак и убрзати. Са тог становишта улагања у туризам чак и у дугом времену, скоро да не доносе никакав ризик. Сигурност улагања и зараде су изузетни.

Повољности туристичког улагања и развоја су, такође, у потпуној туристичкој неразвијености Републике Српске. У околностима изузетно оскудне туристичке понуде улагања у туризам скоро да нужно доносе висок пословни резултат.

Туризам у Европи и Републици Српској (2007)

Опис	Европа	Република Српска
- учешће туристичког промета у бруто домаћем производу	12 %	0,5 %
- учешће запослених у туризму у укупном броју запослених	13 %	3,0 %
- број туристичких ноћења по становнику	6,2	0,2

Мјерено бројем ноћења по становнику Република Српска заостаје за туризмом Европе 31 пута, Хрватске 65 пута, Црне Горе 60 пута, Србије 5 пута. Око 280.000 грађана Републике Српске је у 2008. години отпутовало у туристичке посјете у друге земље у којима су остварили око 3 милиона ноћења и потрошили око 400 милиона КМ. Очекивања су да ће туризам до 2020. године у Републици Српској расти по просјечној годишњој стопи од 10 %. Очекивања су да ће у туризам Републике Српске до 2020. године бити инвестирано око 200 милиона КМ⁵.

Све су ово и широки путеви за улазак Озрена на туристичко тржиште. Али то је само општи повољан развојни оквир и довољно вриједан изазов да се крене у том правцу, али никако довољно за остварење сигурног успјеха. За тако нешто потребно је испунити посебне али одлучујуће услове.

У последњих 20 година оствариле су се битне измјене у структури туризма. Туризам је доживио своју изразиту концентрацију. Изграђене су моћне туристичке дестинације које су основа остварења масовног цјелогодишњег и јефтиног туризма (Египат, Мароко, Турска, Грчка, Шпанија, Француска и слично). Његово учешће у укупном туристичком промету је већинско.

То је јефтин, високостандардан, комфоран, али досадан туризам. Остаје други дио туриста које такав туризам не задовољава. То су туристи који желе да испоље своје високе активности. Они траже оазе мира у којима желе да доживе узбуђења, да остваре властите високе спортске, рекреативне и друге активности, да виде, науче, пробају. Они се не задовољавају само квалитетним смјештајем и добром исхраном, што је

---

⁵ Стратегија развоја туризма Републике Српске за период 2010-2020. година, Универзитет у Бања Луци, 2009.

такође један од њихових приоритетних захтјева. Они захтјевају интегралну, веома сложену туристичку услугу пуну нових доживљаја и узбуђења и властитих активности у свему томе. Пружити такву услугу није једноставно. То је свакако једно од основних искушења пред којим стоји развој туризма на Озрену.

Друга велика промјена у туризму, коју је донијело отворено међународно туристичко тржиште оштре конкуренције, је прелазак са тражње на понуду. Дуго се прије ове велике туристичке промјене туризам развијао по моделу постепеног задовољавања туристичке тражње. Постепено су се, кроз вријеме, надограђивали туристички капацитети, повећавала понуда. То вријеме у туризму је увелико прошло. Да би се остварио успјех нужно је са тражње прећи на понуду. То је нова развојна стратегија и политика туризма.

Отворено међународно туристичко тржиште високе конкуренције не дозвољава да се крене са дјелимичном туристичком понудом нижег стандарда, те да се кроз вријеме, прикупљајући новац од туристичког промета, постепено шири понуда и диже њен стандард, прије свега у дијелу смјештајних капацитета. Такав приступ у данашње вријеме нужно доноси губитке и неуспјех. У данашње вријеме разноврсне туристичке понуде на међународном нивоу, да би се успјешно укључило у оштру међународну туристичку конкуренцију, нужно је одмах, на самом почетку, кренути са цијеловитом квалитетном туристичком понудом високог стандарда, посебно у дијелу хотелског смјештаја. Захтјев се односи на цијеловиту изградњу шире туристичке дестинације која је у стању да у својој просторној, културној и другој разноврсности, понуди цијеловит сложен (интегралан) туристички производ (услугу).

Да би се ово остварило потребно је да такорећи цио крај има завидан степен економске, просторне и друштвене развијености. То подразумијева високо развијену путну и комуналну инфраструктуру, развијену мрежу за комуникацију, да је становништво образовано које је у стању да у контакту са туристима пружи многе вриједне информације о крају, људима, култури, да је у стању да пружи бројне поуздане информације туристима и слично. Наравно, када је у питању Озрен и његова скоро крајња неразвијеност, све је ово веома тешко оствариво.

Ризик туристичког улагања је тако у видном порасту. Мора се признати да је ово скоро општи проблем развоја туризма у Републици Српској. Када је у питању развој туризма на Озрену стоји једна изузетна повољност и могућност којој је потребно окренути се пуним лицем. То је љубав Озренаца за Озреном, који, расути по свијету, чежњиво гледају у том правцу и желе да бораве у њему бар за кратко, желећи да што потпуније доживе његову изворност. То је огроман туристички потенцијал и веома поуздан ослонац посебно за почетне развојне кораке. Потребно је свом снагом оријентисати се на тај туристички сегмент и максимално задовољење ове туристичке потребе. Дијелом то се односи на хотелски смјештај високог стандарда, са могућностима остварења значајних рекреативних садржаја (шетња кроз планину и околна села, базен, сауна, велнес, фитнес, терени за спорт и слично).

У другом дијелу, за ове туристе веома је важан културни садржај, са могућностима широке међусобне комуникације и комуникације са становницима Озрена. Поред музичких и културних садржаја у самом хотелу у току цијеле године изгледа да би један туристички садржај могао да привуче посебну пажњу, односно да привуче не мали број гостију-Озренаца.

С обзиром на масовну посјету Озренаца вјерском сабору за Велику Госпојину, ако би се мјесец август прогласио мјесецом сусрета Озренаца, са својим пуним изворним културним садржајем, вјеровати је да би то могло да значајно допринесе броју туристичких посјета Озрену, као и продуженом туристичком боравку. Поред културног, ове сусрете је могуће испунити и привредним, научним, удадбено - женидбеним и другим разноврсним садржајима. У мањем обиму то је могуће остварити и у вријеме новогодишњих празника, Божића и Васкрса. Вјерује се да би овај туристички сегмент, по својој масовности, дужини боравка, као и стабилности могао да буде добра основа успјешног и дугорочног развоја туризма на Озрену.

Концентришући се на овај као примарни туристички сегмент, туризам на Озрену би увећало умакао искушењима и неизвјесностима оштре међународне туристичке конкуренције. **Умјесто пробирљивих и веома осјетљивих туриста на квалитет, овдје би се радило о специфичном туристичком сегменту који је концентрисан прије свега на пуни доживљај родног краја, што даје могућности да се отпочне са мањом разноврсношћу туристичке понуде (интегралан производ).** Наравно, да се она кроз вријеме постепено гради и усложњава.

Емотивни потенцијал Озренаца је погодан и за веома важну инвестициону активност у туризму. У својој жељи да дуже бораве на Озрену, да на њему проводе своје годишње одморе или дио одмора, као вријеме за празнике, вјеровати је да би значајан број Озренаца био спреман да томе и инвестиционо допринесе. Уколико би се пружиле разне могућности инвестирања (time-sharing, бунгалови, акционарство и слично) за очекивати је да би се могла прикупити значајна инвестициона средства. Вриједи покушати.

6.4. Тржиште

Тржиште је кључ успјеха. Никада се не предузима ни једна привредна активност прије него што се прибави пун и поуздан одговор о тржишту. То се свакако односи и на ова наша разматрања. С обзиром да су пољопривреда и индустрија, посебно прехранбена, носиоци развоја Озрена, пажња ће се концентрисати прије свега на ту врсту тржишта. Та врста одређења уједно је општи принцип који ће се слиједити и код тржишта осталих производа.

Тржиште пољопривредних производа је обимно, раширено, стабилно са релативно високим цијенама. У структури породичних буџета издаци за храну износе 40 %, код нас и до 70-80 %. То је фактор обима. Потребе за

храном су раширене у простору и времену. Тражња за храном је нееластична, што овом тржишту даје висок ниво стабилности. Са растом стандарда и броја становника ово тржиште се постепено увећава.

Свјетски монополи, да би максимизирали профит, ограничавају понуду (производња глади), што цијене хране држи релативно високо. Све су ово изузетне повољности укључивања у тржиште хране - стабилност са релативно високим цијенама. Поред ових општих повољности, присутне су и повољности које се односе на Републику Српску и Босну и Херцеговину.

Република Српска задовољава само око половицу властитих потреба за храном. Друга половина се увози, што се односи и на Босну и Херцеговину. Годишње се у Републику Српску увезе око милијарду вриједности хране (у Федерацији БиХ 2 милијарде КМ). Оријентација на замјену (супституцију) увоза, као основно стратешко развојно одређење, скоро да се намеће. **Потребно је постепено израстати на домаћем тржишту, па тек када оно буде засићено и када се конкурентски ојача, кретати се према иностраном.**

У почетку док је економска снага мала, док су мали производни капацитети и ниска продуктивност, веома је ризично кретати се према иностранству. Помични сертификати и стандарди, који су у рукама странаца, нису основа за сигурност и успјех. Ризици су изузетно високи. Можда ће се кроз вријеме ово стање побољшати. Можда ће доћи до веће објективизације у прописивању стандарда и могућностима њихове промјене.

Све је ово на домаћем тржишту много једноставније. Ово посебно у почетку када се на тржишту наступа са малим капацитетима ниске продуктивности гдје су ниске зараде пољопривредних произвођача основна резерва конкурентности. Са тог становишта, у стратегији развоја пољопривреде и прехранбене индустрије, изгледа да став и приступ о постепени у освајању тржишта има своју вриједност. Потребно је постепено, сагласно свом економском нарастању, кретати се од локалног, преко регионалног и националног до међународног тржишта.

Економска историја успјешних о томе веома поуздано свједочи. **Свако ко је постао успјешан тражио је и налазио основни ослонац на властитом тлу.** Обезбјеђење продаја на домаћем тржишту треба да буде толико да гарантује минималну рентабилност. То је граница економске издржљивости у случају великих међународних тржишних потреса. Због тога се чак и изразито извозне гране (аутомобили у Јапану) боре за стабилност домаћег тржишта, строго пазећи да га не препусте прекомјерно другима. Јер, зна се, ако га изгубе, губе тло под ногама, што се не смије допустити.

Једноставно, сви економски успјеси израстају и чврсто су урасли у домаће тржиште, што је основа њихове међународне тржишне успјешности. То је приступ којег је потребно слиједити и у развоју пољопривреде и прехранбене индустрије на Озрену. Држећи се замјене (супституције) увоза, као основног стратешког одређења у освајању тржишта, први корак се односи на савлађивање његове локалне димензије, локалног

тржишта. **Потребно је одмах на почетку настојати да се „увозни“ пољопривредни производи замјене производима са Озрена.** Потребно је заправо у што већем дијелу обезбиједити исхрану становништва на Озрену властитом производњом. Без обзира колико оно изгледало уско, ово тржиште, уколико би се освојило, у значајнијем обиму могло би да буде вриједно развојно упориште. Зауставио би се одлив нимало безначајног износа средстава која би итекако могла да покрену репродукциони развојни процес, значајно увећају запосленост и дохотке на Озрену.

То је први и пресудан корак за постизање укупног успјеха. Уколико се одмах на почетку значајније не освоји локално (озренско) тржиште прехранбених производа тешко ће бити кретати се напријед. **Потпуније освајање локалног тржишта је почетна и трајна основа успјеха.** Управо онако како то раде развијени. Могућност да се то оствари су веома повољне. Само је потребно окренути се у том правцу и пронаћи повољне методе освајања локалног тржишта. Повољни изгледи за успјех су у:

- остварењу индустријских завршетака постојеће пољопривредне производње и
- широком унутрашњем (интерном) и спољном (екстерном) акционарству (о чему ће бити више ријечи касније).

Масовно својинско акционарство, повезивање пољопривреде и прехранбене индустрије, путем интерних (радника) и екстерних акционара (грађана) у јединствену интересну економску цјелину природно изводи на пут јачања локалног тржишта. Сви, и произвођачи и прерађивачи и радници и грађани, ће јасно уочити да, уколико купују „туђе“, ризикују гашење властите пољопривредне производње и њене индустријске прераде, што води губитку радних мјеста и пропадању у сиромаштво.

На другој страни густа мрежа акционарства и огроман јединствен акционарски притисак на произвођаче и прерађиваче нужно ће довести до високе економске рационалности, односно до високог притиска на доле. Људи неће пристати да скупље плаћају „домаће“ у односу на „увозне“ производе, јер им то односи значајне износе доходака и смањује могућности репродукције. Напротив, за очекивати је сасвим супротно.

Изузетним притиском на пословодство, реално је очекивати значајно ниже цијене „домаћих“ у односу на „стране“ робе уз побољшање квалитета. Акционари, сада као потрошачи, ће услед нижих цијена „домаћих“ производа, остваривати додатне дохотке. Јер, снижење цијена је исто што и пораст плата. Овакав притисак на цијене на доле, на локалном тржишту, представља улазницу за конкурентску борбу на регионалном и касније на националном и међународном тржишту.

У почетку, у првом кораку освајање локалног тржишта је засновано на акционарству и конкурентској резерви ниских зарада пољопривредних произвођача (са наравно њиховом ниском продуктивношћу). Индустријска прерада такве производње је основ освајања локалног тржишта прехра-

мбених производа. То је фаза чији је економски капацитет веома низак и која нужно мора да веома кратко траје, уколико се жели потпунији успјех.

Средства остварена на локалном тржишту и доста брзо увећање укупне економске снаге основа су за убрзано нарастање акционарства са јефтиним и обилним инвестицијама као својим резултатом. То ће пружити могућности окрупњавања пољопривредног посједа, остварења масовиније производње, проширење почетних индустријских капацитета, дизање општег нивоа продуктивности. На основи таквих економских ојачања могуће је кренути према освајању наредних проширених тржишта (регионално, национално, међународно). Слиједи се пут постепениости. Сагласно властитом економском нарастању и освајању вишег нивоа продуктивности кретаће се према наредним проширеним тржиштима. То је пут успјеха развијених, којег је потребно слиједити и у нашем случају⁶. Ово је општи принцип којег је потребно слиједити и за тржишта осталих производа на Озрену.

6.5. Изградња градова

Све што се догађа, догађа се у времену и простору. Простор и вријеме су двије нужне димензије сваког догађања, што се односи и на економски развој. Успјешност развоја развијених је везана управо за пуно поштовање димензионалности развоја. Ради се о усаглашавању гранског (временског) са просторним развојем. У питању је настојање да се оствари најповољнији просторни распоред привреде. У суштини то се своди на питање изградње оптималне мреже градова. **Процес развоја развијених везан за одржавање чврсте везе између пољопривреде и индустрије на једној и интензивног расељавања села и изградњи градова на другој страни.** У кругу развијених данас скоро да и нема села у нашем досадашњем изразу. Остварена је раширена мрежа градских насеља одређене хијерархијске структуре са бројним користима за привредни развој које из тога излазе.

Основни узрок економског пропадања Озрена и његовог оволиког расељавања је управо у недостатку градова. Градови преживљавају и напредују а села пропадају. То је видљиво скоро на сваком кораку. Село је везано за традиционалност, прије свега за традиционалност у пољопривредној производњи, који економски концепт није у стању да преживи. То је привреда опадајућих приноса која је осуђена на пропадање.

Сасвим је други случај са градовима.

То је мјесто смјештања неаграрних дјелатности са растућим приносима и високом међусобном подјелом рада, што ствара снажан

---

⁶ Нажалост, присутна је не мала разлика. Развијени су се у свом развоју штитили високим заштитним царинама и постепено се тржишно отварају сразмјерно својој економској снази. Нама је та могућност одузета. Наша конкурентска снага, нажалост, мора да произађе из високе продуктивности са ниским зарадама. Можда то донесе и побједу. То је управо основа економског побјеђивања Јапана, масовна запосленост, релативно ниске зараде, високи профити, висока конкурентност.

синергијски развојни ефекат. Користи од смјештања у град су вишеструке. По свом унутрашњем економском садржају град је, прије свега, тржиште засновано на високој међусобној подјели рада и нужности међусобне размјене добара и услуга. А зна се: основа увећања богатства је у увећању друштвене подјеле рада. Управо због подстицања на подјелу рада градови су основна жаришта и основни носиоци привредног и друштвеног развоја у цјелини.

Да би развој Озрена био могућ и успјешан нужно је остварити убрзан развој градова. Два су главна ослоња на којима треба да се заснива развој Озрена:

- Петрово и
- Возућа.

То су примарни урбани центри на Озрену који би својом гравитацијском снагом била у стању да развојно поларизују подручје Озрена, али и распрострањено возућко подручје. Због тога, одмах на почетку, потребно је посебну пажњу поклонити развоју ових градова. То су ослоња, жаришта, носиоци развоја. Потребна су изузетна настојања убрзаног увећања броја становника у њима, као и остварење вишег нивоа њиховог концентрисања.

За развојну разноликост на Озрену, коју је потребно остварити, нису довољна само ова два урбана жаришта. Поред Петрова и Возуће, као примарних урбаних насеља, потребно је развити и секундарна урбана средишта. На видјелу су три:

- Сижје
- Трештеница и
- Трбук.

У овој мрежи градова и њиховој међусобној повезаности, могуће је развити веома разноврсну гранску привредну структуру која је у стању да доведе до високог развојног резултата. То је основа остварења и потпуније руралне насељености на Озрену и возућком крају. **Село је везано за град и не може без њега.**

У околностима остварења овакве урбане структуре на Озрену за очекивати је развој не малог броја сеоских насеља. Одређен број људи, из било којих разлога, жели и даје предност животу на селу, коју потребу не би требало занемаривати. То може да има и одређена економска, друштвена и културна оправдања.

Одмах је потребно примјетити да развој градова неће тећи сам од себе. Чак и у околностима високог индустријског развоја потребне су посебне урбане политике које ће, на основи стимулисања развоја градова, довести до међусобног усаглашавања просторне и гранске димензије у развоју, као основе успјешности.

Досадашњи развој Озрена је за то изузетан примјер.

У предратном времену на Озрену је извршена изузетно висока деаграризација. Више од 70 % становништва живило је од непољопри-

вредних дјелатности. Истина је да су се та неаграрна запослења остваривала изван Озрена, али је деаграризација, као социјални и економски процес, остварен у веома високом степену.

По свом унутрашњем економском садржају деаграризација је основа урбанизације. Неаграрна, прије свега индустријска занимања, су основа изградње градова. Али то није довољно. То је могућност, то је потенцијал, који се неће сам од себе претворити у урбану стварност. Деаграризација, сама по себи, не доноси урбанизацију. За ту врсту остварења потребна су посебна стимулисања.

Озрен је за то живи примјер.

Висока предратна деаграризација није довела до помицања у урбаном развоју Озрену. Чак се, могло би се рећи, догодио негативан процес. Догодила су се просторна погоршања и у развоју сеоских насеља. Становање на селу је било у функцији запослења у околним градовима. То је допринијело масовној изградњи уз пут, што је погоршало стање насеља.

У свом просторном помјерању са традиционалног сеоског на ова насеља „уз пут“ одвијао се процес пражњења насеља од својих виталних насељских функција (центар, збориште и слично), што је само погоршало услове за развој. Наслијеђени просторни развојни образац на Озрену, на овој основи, је доста неповољан. Да би се ово стање превазишло, односно да би се убрзао урбанистички и на тој основи укупан развој, потребно је испољити веома високе активности на пољу **реализовања урбанистичке развојне политике**. Потребно је убрзано искористити присутне потенцијале садржане у већ оствареном високом степену деаграризације становништва.

На другој страни, у **стратегији будућег развоја, индустријски и урбанистички развој би морао да буде јединствен процес**. Само је на тој основи могуће остварити пуни синергијски развојни ефекат садржан у уједињавању просторне и гранске развојне компоненте. Потребно је, заправо, снажном и преданом урбанистичком политиком доприносити убрзаном нарастању градова на Озрену. Могућности за убрзан развој града Петрова су доста повољне.

Као насеље центар општине, оно је у правној формулацији уједно и градско насеље за које је могуће доносити све врсте планских урбанистичких докумената. На тој основи могуће је увести *допринос на неизграђено (и изграђено) грађевинско земљиште* као посебно вриједну мјеру убрзања економског развоја насеља.

Градска рента је друштвени феномен, па је сасвим основано њено друштвено захватање и присвајање. Она настаје као последица широких друштвених инвестирања. Дуже се ниво комуналне и друге опремљености земљишта, што дуже његову цијену. С обзиром да је дизање те цијене последица инвестиционих захвата друштвене заједнице стоје сва оправдања за наплате ренте од стране општина. **Законске могућности су у завођењу и наплати доприноса на изграђено и неизграђено грађевинско земљиште (трајна рента).**

Наплата ове ренте нема само финансијски садржај. Не ради се само о овој врсти нефискалног прихода у буџет. У наплати ове ренте је висок развојни садржај. **Увођењем обавезе плаћања доприноса на неизграђено грађевинско земљиште доприноси се обарању његове цијене, што олакшава куповине.** Власницима ових земљишта, због ове обавезе, се више не исплати да бесконачно одгађају продаје како би у будућности остварили већу цијену. Сада се, због обавезе плаћања доприноса, журе да то земљиште што прије продају, уз наравно обарање његове цијене.

Економски и друштвено гледано, висина доприноса на неизграђено грађевинско земљиште је оправдана све до степена изједначења његове са цијеном околног пољопривредног земљишта. Поред убрзања урбанистичког развоја насеља Петрово, у цјелини могуће је, на овој основи, обезбиједити успјешан развој и осталих појединачних развојних функција (туризам, индустрија и слично).

Биће теже водити активну урбанистичку политику у насељима Возућа, Сижје, Трештеница, Трбук. Овдје не постоје могућности увођења доприноса на неизграђено грађевинско земљиште, као изузетно снажног инструмента за пожељна урбана стимулисања. Овдје је могуће кренути из других праваца.

Један од начина је да се приступи масовнијим куповинама земљишта у централним подручјима ових насеља. Куповине би могле да остваре акционарско друштво. То би дало изузетне повољности за развој.

Активности на опремању овог земљишта, као и пораст индустријских бављења у насељу, нагло би дигло цијену земљишта. Продајама путем лицитација остварила би се значајна средства који би могла да буду утрошена у инфраструктурно опремање и развој града. Овај приступ нема неких изгледа за успјех. Недостатак средстава је један од разлога. Други је у суздржаности од продаја. Многи власници земљишта би, увидјевши да се догађа развој у насељу, у томе видјели прилику за дизање његове цијене, посебно у централној зони.

Могућ је још један покушај.

Да мјесне заједнице Возућа, Сижје, Трештеница, Трбук, на основи одређене урбанистичке документације (урбанистички ред) приволи своје грађане да јој уступе своје земљиште по садашњој тржишној (процијеној) вриједности, те да се до коначне исплате, та цијена увећава за годишњи износ инфлације и каматну стопу од на пр. 10 %. И овај приступ изгледа да нема неких реалних изгледа за успјех. Али, вриједило би покушати.

Изгледа да највише изгледа за успјех има израда урбанистичких планова посебних намјена у овим насељима (индустријске, стамбене, заштитне зоне и слично). Тада би се за те намјене извршио откуп земљишта по постојећој тржишној цијени. Истина је да се ово односи на поодмаклу фазу развоја када би акционарско друштво било у могућности да оствари куповину овог земљишта. Тражење, свим силама, рјешења за убрзање урбанистичког развоја насеља Возућа, Сижје, Трештеница и Трбук само говори о значају урбанистичког за укупан развој Озрена и возућког краја.

6.6. На крупно крупним

Када не би било разлика у трошковима производње између малих, средњих и великих предузећа, не би било трговине готовим производима. Сви би производили, имали исту цијену, па би трговина била бесмислена. Само би се трговало сировинама. Владала би једнолична економска рационалност, па не би било ни развоја. Не би било бољих и лошијих произвођача, па не би било потицаја за развој, не би било конкуренције. Не би било развијених и мање развијених земаља, подручја. Сви би остваривали подједнак ниво економске рационалности, односно уживали би подједнак ниво економске развијености.

У суштини, радило би се о потпуном негирању економије као сврсисходне друштвене дјелатности. Наравно, да је све ово бесмислица већ на први поглед. **Још је већа бесмислица што нам се са стране развијених препоручују мала и средња предузећа као наша развојна шанса.** Као да мала и средња предузећа испољавају већи ниво економске рационалности, па ће нас управо та већа рационалност убрзано извући из неразвијености. Нама „рационалнија“ мала и средња а њима „нерационалнија“ крупна. И тако, све је супротно свим економским знањима и економској стварности која је видљива на сваком кораку. Са „рационалним“ малим и средњим предузећима ми напредујемо, а они са „нерационалним“ крупним назадују.

Велики је размак између стварности и ријечи. Посебна је тешкоћа што је ово становиште код нас широко прихваћено и представља наше основно развојно одређење. Свугдје се прича само о малим и средњим предузећима и подршци њиховом развоју. А ријетко се ко пита одакле средства за субвенционирање малих и средњих и зашто са таквим предузећима све више економски заостајемо.

Оријентација на мала и средња предузећа је супротна и економској науци и економској стварности. Економска рационалност је у крупним предузећима. Због карактера фиксних трошкова нарастање производње, односно нарастање предузећа, води смањењу (дегресији) трошкова по јединици. То је разлог несмиреног процеса окрупњавања привреде. Што је већи ниво развијености и привредна структура је крупнија, све до израстања моћних мултинационалних компанија. И што је посебно важно, тај тренд окрупњавања се не смирује.

Управо у времену глобализације и силних препорука мање развијеним да се окрену развоју својих малих и средњих предузећа, на страни развијених се убрзава тренд окрупњавања. Дегресија трошкова је један разлог економске премоћи развијених. Други посебно важан разлог је у могућностима креирања производа за тржиште. Само су крупна предузећа у стању да креирају производе за тржиште, посебно оне виших технолошких нивоа. Крупна предузећа су мјеста и носиоци иновација и технолошког напредовања. Остати на малим и средњим предузећима значи ризиковати властито технолошко заостајање.

Развој крупних је основа успјешног развоја малих и средњих предузећа. Тада се она, у широкој друштвеној подјели рада, укључују у

производњу коначног производа. Због тога, говорити о развоју малих и средњих предузећа без крупних нема своју економску основу. То је пут властитог економског назадовања и пропадања.

Отворено је и питање међународне конкуренције. Како ће се на отвореном међународном тржишту у сусрету крупних, са стране развијених, и ситних са стране неразвијених земаља, остварити економско изравнање, односно корист за све, остаје крајње нејасно. И овдје поново разлика између ријечи и економске стварности. Изравнања нема на тржишту. Изравнања су у производњи. Тржиште је само појавни облик, мјесто сусрета остварених продуктивности у производњи. И зна се. На тржишту виша продуктивност „гута“ нижу продуктивност, развијена привреда уништава мање развијену, што се већ види на сваком мјесту. Наша мала и средња предузећа нису у стању да ни приближно конкуришу крупним из иностранства.

И код нас се на тој основи одвија процес стерилизације привреде. Све је мање производних малих и средњих предузећа а све више оних која тргују туђим производима. Наравно да то доноси незапосленост, биједу и сиромаштво. Да би се конкурисало и побјеђивало потребно је дизати властиту продуктивност, а ње нема без крупних предузећа.

Да би се конкурисало крупним из иностранства потребно је стварати властита крупна предузећа. **На крупно крупним, на високу инострану продуктивност властитом високом продуктивности, па тек такав на тржиште. Због тога је оријентација на стварање крупних наше основно стратешко развојно опредјељење.** Наравно да је то дуготрајан процес и да је нужно кренути од малих и средњих предузећа. Али, битна је та врста оријентације. **Битно је стварати ту врсту институционалног рјешења као носиоца усмјерења према крупним предузећима.**

То је остварено у приједлогу да се оствари једно акционарско друштво које би, по моделу холдинга, развијало бројне привредне дјелатности и међусобно их повезивало и обједињавало. То је процес **окупњавања који се има у виду.**

И један историјски поучан примјер.

Дуго су развијени савјетовали јужно-азијске земље (Кореја, Малезија, Сингапур, Хонг Конг) да су мала и средња предузећа њихова развојна шанса - јефтин рад, лон послови, рад за другог и слично. Они савјетовали а ови прихватили савјете. И што су их више савјетовали а ови прихватили стање је постајало све горе - незапосленост, биједа, сиромаштво, неразвој. А онда су престали да их слушају. Одбили су савјете. Престали су да посуђују од Међународног монетарног фонда. Окренули су се властитим инвестицијама и властитом развоју. Умјесто малих и средњих окренули су се развоју крупних предузећа.

Државе су изградиле моћна предузећа аутомобилске и електро индустрије и - развој је просто букнуо. Уз ова крупна развила се моћна структура малих и средњих предузећа. Остварен је невиђен развој а ове земље су добиле атрибут јужноазијских економских тигрова.

6.7. Привредни систем

Привредни систем је расподјела улога међу учесницима у процесу развоја привреде. То су субјекти који самостално доносе своје пословне одлуке и подносе последице тако донесених одлука: држава, предузећа, домаћинства, разна удружења, појединци.

У нашем случају привредни систем би се састојао од следећих учесника:

- Република
- општина
- предузећа и предузетници
- акционарско друштво
- грађани и домаћинства на Озрену
- грађани и домаћинства изван Озрена.

С обзиром на нашу немогућност непосредног утицаја на доношење одлука на нивоу Републике, реално је да тај субјект прихватимо као задату величину.

Општина је за наше активности од суштинског значаја. **Од изузетног је значаја да општина доследно и предано извршава своје привредне функције.** Њен прворазредни значај произилази из њених економских, правних и политичких функција које су јој у ширем друштвено-политичком систему намјењене. Она је појединачно највећи потрошач, што значи да су ту и могућности уштеда највеће. Штедећи на потрошњи могуће је значајно повећати обим инвестиција у привреди и на тај начин доприносити развоју. Код развијених земаља општине приближно трећину својих буџета троше на инвестиције.

Својим надлежностима на подручју правног регулисања општина је у стању да допринесе повољности правног оквира за потребна привредна дјеловања. Да би општина остваривала своју водећу улогу у привредном развоју, која јој је намијењена, потребно је да се остварује непосредна функционална сарадња са привредом, што се односи и на овај наш намјеравани подухват. Потребно је утврдити поуздана мјерила успјешности општине у развијању властите привреде. То би могла да буду:

- смањење буџетског дефицита
- смањење платног дефицита
- повећање обима инвестиција.

Смањење буџетског дефицита, односно довођење буџета у равнотежу, тешко је остварити само на основи смањења обима потрошње. Пут успјеха води преко развоја властите привреде. Потребно је увећати друштвени производ општине. Са истим пореским стопама на већу основицу оствариће се већи приходи у буџет, што ће смањивати буџетски дефицит. **Битно је примјетити да смањење буџетског дефицита и његово довођење у равнотежу води преко развоја.**

То се још више односи на смањење „платног“ дефицита општине. **Руководство општине, да би било успјешно, мора заједно са привредом, да непрекидно промишља како смањивати властиту тражњу изван општине, а како повећати властиту понуду изван општине.** Како смањити обим куповина од других а како повећати продају другима. Куповинама изван општине отичу значајна финансијска средства, у којима су и значајни износи пореза и акумулације. Сасвим је другачије уколико превлада понуда над тражњом, када је обим продаја изван општина већи од куповина. Повећавају се износи „увезеног“ пореза и акумулације.

Руководство општине, да би било успјешно, односно да би максимално допрносило развоју властите привреде, треба непрекидно да бдије над овим проблемом и да, у сарадњи са властитом привредом, изналази најповољнија рјешења. Коначан циљ овог дјеловања је да се из дефицита пређе у што већи суфицит.

Буџетско и платно-билансно уравнотежење је потребан али не и довољан услов за остварење максималног развојног резултата. Развој је заснован на инвестицијама, на непрекидном нарушавању постојећих и успостављању нових равнотежа на вишим нивоима развијености и богатства. Ријеч је о потреби успостављања динамичких равнотежа. Због тога максимално укључивање општине у привредни развој, подразумијева њено максимално инвестирање, што чине све успјешне општине на страни развијених. **Потребно је у буџету остваривати што мањи износ финалне а што већи дио репродукционе (инвестиционе) потрошње.** Код многих успјешних општина то прелази трећину буџета. Као резултат ових дјеловања општине и њене пуне сарадње са привредом појављује се убрзано нарастање богатства и остварење масовне запослености.

Да би се то остварило било би потребно да се у статут општине уведу, приближно следеће одредбе:

- да начелник општине у свом приступном говору на Скупштини одговори на следећа три питања:
  - за колико (%) ће годишње смањивати буџетски дефицит општине,
  - за колико (%) ће годишње смањивати „платни“ дефицит општине, односно повећавати његов суфицит,
  - који дио (%) буџета ће усмјерити за инвестиције у привреду на општини.

Статистичка служба општине би пратила испуњење ових преузетих обавеза и на крају године саопштавала резултат. Начелник општине би на посебној сједници Скупштине општине пружио потребна образложења. Уколико се та образложења не прихвате подразумијева се оставка, уз расписивање нових избора. Ако скупштинска већина усваји неповољан годишњи извјештај (образложења), опозиција треба да има могућност заказивања референдума чији резултат је обавезујући.

Предузећа и предузетници на општини су незаобилазан субјект привредног система, са којима акционарско друштво треба да оствари пуну сарадњу.

Акционарско друштво које се намјерава основати треба да буде основни носилац економског развоја на Озрену и возућком крају. Оно треба да све привредне субјекте на Озрену обједини у јединствену чврсту цјелину способну да односи економске побједе.

Грађани и домаћинства на Озрену и возућком крају су субјекти у привредном систему са својим различитим улогама: као запослени и инвеститори у акционарско друштво, управљачи, власници имовине и слично.

Грађани и домаћинства изван Озрена и возућког краја представљају посебан привредни субјекат. Углавном су то Озренци који су настањени и живе изван Озрена, али који на Озрену имају значајне имовинске вриједности. За очекивати је њихово учешће у улози акционара и управљача. Вјеровати је и надати се да ће из овог слоја потећи ријека повратка на Озрен.

7. ТАЧКЕ ОСЛОНЦА

7.1. Својина

Било шта да предузмете да радите одмах се отвара питање ослонаца. Успјех зависи од поузданости ослонаца. Потребно је пронаћи ослонац који је у стању да издржи притисак и понесе терет развоја предузете активности. Брз одговор у економији, какав је обично на страни неразвијених, завршава на двије тачке:

- јефтине инвестиције
- квалитетно управљање.

И одмах се почне да трага за јефтиним кредитима, уз изучавање и примјену „савремених“ метода управљања.

И наравно неуспјех.

Није се уочило да јефтине инвестиције и квалитетно управљање имају свој праузрок - својину.

Својина је основни одређујући фактор цијене инвестиција и квалитета управљања у привреди. Само се побољшањима у својини снижава цијена инвестиција и повећава квалитет управљања.

Настојања на страни неразвијених, што је случај и са нама, да се на основи непромијењене, историјски превазиђене, ситно-сопственичке својине, оствари успјешан привредни развој природно завршава у неуспјеху. Упорно се настоји да се повећаним кредитним задуживањем, оствари пожељан привредни развој, у чему се не успијева. Дугови расту, развоја је све мање а разлика у односу на развијене несмирено расту. Умјесто у развој пут води у дужничко и колонијално ропство и неразвој.

Не уочава се да су разлике у квалитету развијених и неразвијених економија, заправо, разлика у својини. Не примјећује се да је својина основни економски ослонац, те да економија и није ништа друго него напредовање у својини. **Точак економског развоја се окреће на својини. Заостајање у својини је основ економског заостајања.**

Прије око триста година разлике у развијености у свијету су биле минималне и износиле су свега око 1:2. Није било екстремно богатих и екстремно сиромашних. Једнолично бављење пољопривредом и приближно једнолични својински (ситно-сопственички) облици власништва над земљом нису дозвољавали нека значајнија економска разликовања. Разлике су углавном биле засноване на различитости природних погодности.

Прије око 250 година европски запад и сјеверно-амерички континент крећу у велику друштвену промјену. Креће се из пољопривреде у правцу развоја индустрије. Умјесто дотадашњег развоја села одвија се убрзан развој градова. И одмах иза тога догађа се радикална измјена у својини. Напушта се ситносопственичка својина везана за пољопривреду и занатство да би се убрзано ширио и освајао нови корпоративни индустријски облик својине. Догађа се невиђен развој који је подијелио свијет на развијене и екстремно неразвијене. На једној страни изобиље, технички прогрес, иновације, знање, напредак а на другом, далеко раширенијем дијелу, сиромаштво до биолошке угрожености. И тај тренд се несмирено наставља.

У данашње вријеме на Западу се одвија друга велика друштвена промјена. Креће се из индустријског у постиндустријско друштво, из друштва масовног индустријског рада у друштво засновано на знању. И одмах, својинска промјена. **Масовно екстерно акционарство, које је било својинска основа за развој индустрије, сада доживљава своје напредовање. Поред екстерног развоја је интерно акционарство као израз развоја и напредовања акционарске својине.**

Екстерно акционарство је било засновано на профиту, дивиденди.

Да би се остварила привреда и предузеће знања потребна је далеко већа припадност радника, ментална, емотивна. Предузеће у времену знања није за радника само мјесто стицања наднице. Оно је за њега напредак у професији, мјесто и прилика испољавања властитих друштвених садржаја, мјесто стицања каријере и слично. Одатле и потреба својинске промјене која је у стању да изрази тај укупан садржај, односно да изрази толику везаност радника за предузеће.

Рјешење је нађено у интерном акционарству, односно сувласништву радника. Сада је радник везан за предузеће свим својим бићем - и радом и капиталом.

Вријеме знања је и појачан ризик у пословању. Конкуренција на тржишту је оштра и непредвидива. Нема више дугорочних стабилних производних серија, као што је то било у индустријској ери, када је тржиште било незасићено бројним производима. Због тога се тражи својински облик који је у стању да усмјери и придобије раднике на подношење свих тих ризика и неизвјесности.

Према бројним истраживањима истиче се да када је радник „са двије ноге“ у предузећу; са радом и капиталом, управи је веома лако. Уколико је предузеће у тешкоћама, радници су, спашавајући свој капитал, спремни да мјесецима раде за минималне или чак и без плате. Уколико предузећу иде добро, веома их је лако убиједити да не дижу своје дивиденде и капитал него да се повећано инвестира.

Јасно је видљиво да је напредовање у својини основ укупног друштвеног и економског напредовања. Народи који то нису у стању да ураде не могу да рачунају на развој.

Док неразвијени упорно покушавају да остваре свој привредни напредак појачаним задуживањем и, наравно, у томе не успијевају, развијени су већ одавно кренули другим путем. Акционарство је основни

извор инвестирања на страни развијених. То је најјефтинији облик инвестирања који је до сада пронађен. Акционару се не враћа главница. Само му се исплаћује дивиденда која је углавном безначајно већа од тржишне депозитне камате.

То је и најстабилнији облик инвестирања. Умјесто крајње неизвјесности добивања кредита од банке, нужности његовог краткорочног враћања, код акционарства се акционарски капитал задржава годинама и деценијама као веома стабилан инвестициони израз. Посебна стабилност је на страни интерног акционарства. Овдје су дјеловања супротна. Што су неизвјесности и ризици за предузеће већи, већа је везаност за њега, што се односи и на спремност појачаног улагања у тим временима.

Закључак као да се намеће.

Напредовање у својини је основ укупних друштвених и економских напредовања. Народи који нису у стању да мијењају, односно да напредују у својини углавном немају шта да траже у развоју, посебно економском. Развијати привреду на ситносопственичкој својини (која се ствара нашом приватизацијом) те тражећи ослонац у банкарским кредитима, и на тој основи, конкурисати развијеним на отвореном међународном тржишту, развио је илузију. То је пут који убрзано води у неразвој и потпуно економско пропадање. Или је потребно снажно се економски штитити (царине и слично) као до сада, или је потребно убрзано се мијењати, прије свега на подручју својине.

У времену оволиког глобалистичког притиска развијених на одржање отворености граница, изгледа да је властита убрзана промјена једини изглед за успјех. То је управо основа развоја Озрена.

Опредјељење је на развијању масовног екстерног и интерног акционарства као до сада највећих достигнућа у развоју својине. Посебно је тежиште на развијању интерног акционарства. Резерве развоја су изузетне, што подгријава мисли о могућностима изузетних остварења. Огромни су и разноврсни природни ресурси са доста ниском цијеном. Огромна је незапосленост са, такође, ниским надницама које су око десет пута ниже него на западу. Уколико се оствари масовно јефтино акционарско инвестирање наше конкурентске предности су несагледиве. Реалне су могућности да са домаћег тржишта потиснемо многе увозне производе са реалним изгледима остварења ширих конкурентских предности.

7.2. Акционарско друштво „Озрен-инвест“

Ми смо богати разним природним богатствима (земља, вода, руда, шума, клима) а живимо у сиромаштву. Што се то више понавља сиромаштво је све веће. Све неодољиво подјсећа на најнеразвијеније. Највећа природна богатства су на страни неразвијених, управо тамо гдје је и сиромаштво највеће. Као да је раскошно природно богатство препрека развоју.

Историја неразвијених има своја упозорења. Продужено понављање о расположивим природним богатствима, уз нарастање сиромаштва, пут је који води у колонијално ропство. Нарасло сиромаштво превагне и странци одузму природна богатства. Јер, сиромаштво је углавном праћено повећаним задуживањем, што је поуздана основа концесионог одузимања природних ресурса.

Сав проблем је што смо и ми увелико кренули тим ризичним путем. Нарастање сиромаштва у околностима раскошног природног богатства је последица погрешно постављеног питања. Када се дуго на постављено питање не добива задовољавајући одговор потребно је промијенити питање. Могућности развоја Озрена су управо у промјени питања. Загледаност у властита природна богатства неће донијети развој. Развој извире из непрекидног усавршавања метода производне употребе онога са чим се располаже.

И ту је управо основна разлика између развијених и неразвијених. Док неразвијени раскошна природна богатства углавном ограничено користе, примјењујући традиционалне методе њихове производне употребе, развијени тежиште држе управо на овом последњем - на непрекидном усавршавању метода производне употребе природних ресурса.

Развој не доноси раскошно природно богатство, него висока економска рационалност употребе тог богатства. Природно богатство је потребно претворити у материјално богатство. То је управо промјена питања које треба да донесе развој Озрену. Умјесто досадшње традиционалне употребе расположивих природних богатстава на Озрену, таворења и сиромаштва и пријетњи да се остане без тих богатстава, потребно је промијенити питање. Тежиште је потребно пренијети на непрекидно усавршавање метода производне употребе расположивих природних ресурса на Озрену управо онако како се то ради на страни развијених. То, међутим, није вољни акт. Не може се у економији нешто видјети код другог и одмах то примијенити.

Економија је оштар сукоб и непрекидно међусобно самјеравање супростављених интереса. Због тога се економски развој одвија кроз механизам привредног система. Да би се кориштењу природних ресурса на Озрену приступило на нови начин потребно је за то обезбиједити институционалну претпоставку. Потребно је остварити институционалну основу, односно механизам међусобног усаглашавања супростављених интереса који ће управо из те основе супростављености и међусобног усаглашавања подстицати на непрекидно усавршавање метода производне употребе расположивих природних ресурса и раста богатства и запослености на Озрену.

По угледу на развијене, то је механизам акционарског друштва. **Потребно је напустити досадашњу ситно-сопственичку својину над природним ресурсима, која је основно ограничење њихове рационалне употребе, и пријећи на корпоративни облик својине.** У суштини, са досадашњег индивидуалног потребно је пријећи на колективни начин употребе ресурса. То је порука и поука која нам стиже са стране развијених.

Развојна побједа Запада је заснована на акционарству. Кренуло се (прије око 150 година) од почетних високоризичних улагања (бродоградња и слично) у циљу расподјеле ризика. Брзо се то проширило на све привредне дјелатности што је представљало основу успјешног развоја система у цјелини. Западне државе су данас велика акционарска друштва у којима су грађани сувласници (акционари) властите привреде. **То је до сада најјефтинији начин инвестирања и најбољи начин управљања привредом.**

Поред највећег нивоа ефикасности којег обезбјеђује овај начин инвестирања и управљања привредом, акционарство је и најбољи начин заштите властите привреде. Масовно акционарство домаћих грађана онемогућава прелазак појединих предузећа у руке странаца. Акционарско инвестирање странаца углавном није у стању да достигне ниво претежности власништва. Ту је и ограничење које се односи на управљачка права. Појединачна управљачка права се углавном ограничавају на 5 %, без обзира на укупан ниво учешћа капитала. Тиме се спречава претежност појединачног учешћа, што заправо чува саму суштину корпоративне својине. **Суштина корпоративне својине је у масовности и искључењу одлучујућег (управљачког) утицаја појединаца.** Ако је ограничење управљачких права на 5 % онда најмање 20 акционара држе управљачки пакет акција. Нема могућности да се то концентрише у рукама појединаца, чиме се штите домаћа предузећа од продаје странцима. Странци могу бесконачно да инвестирају али само да ограничено управљају што се односи и на домаће грађане.

Оснивањем акционарског друштва „Озрен-инвест“ створила би се, по угледу на развијене, институционална привредносистемска претпоставка за промјену развојног питања на Озрену. У расположиве природне ресурсе се не би немоћно гледало, него би се усавршавали методи њихове производне употребе. Пружањем могућности акционарског учешћа у новцу, раду, стварима и правима, отворила би се широка основа убрзаног увећања акционарског капитала.

Акционарско друштво „Озрен-инвест“ би било грађено као друштво екстерне и интерне акционарске својине. Поред могућности акционарског инвестирања спољних чланова, била би остварена та врста обавезе за све запослене у њему. Запосленима би се (мјесечно) исплаћивала плата у износу до 10 % у форми акција друштва а остатак у новцу. Статутом друштва би било регулисана висина дивиденде која би се исплаћивала као и права располагања улогом од стране власника.

Ово је посебно важна одредба која треба да допринесе инвестирању у друштво и посебно порасту квалитета управљања. Изграђивана би била повећана припадност запослених друштву. Њихово акционарско учешће није ништа друго него нужно инвестирање у властито радно мјесто, могућност његовог задржавања и отварања нових. Инвестирањем би радници за А.Д „Озрен-инвест“ били везани и радом и капиталом, што би битно допринијело порасту њихове припадности, радној дисциплини, оданости фирми, што би завршило у општем порасту квалитета управљања. **Створила би се интерна акционарска својина као најрационалнији**

облик својине пронађен до сада. На основу те својине данас успјешно напредују највеће пословне твртке у најразвијенијим земљама свијета.

Потреба убрзаног увећања акционарског капитала, у сврху инвестирања, али и потреба ширења мреже акционарства основа је стварања још једне обавезе. Будући повјериоци АД „Озрен-инвест“ не би требали да остану изван свог акционарског учешћа. Да би се шириле могућности властитих продаја АД „Озрен-инвесту“ потребно је инвестиционо му доприносити. **Мисао је усмјерена у правцу дефинисања приједлога да се повјериоцима исплате врше у два дијела: у акцијама (можда до 5 % вриједности), а остатак у новцу.**

Поред значајног инвестиционог извора који допире из овог правца, овим би се доприносило свеопштем акционарском повезивању на Озрену и шире. Акционарска мрежа АД „Озрен-инвеста“ и у дијелу повјерилаца, односно снабдијевача сировинама, и слично, би се убрзано ширила. То би битно доприносило стабилности, али и перспективи развоја.

Раније је исказано опредјељење о изградњи крупног, односно крупних предузећа као основном развојном опредјељењу. Рјешење је нађено у изградњи Акционарског друштва „Озрен-инвест“ по моделу холдинга. Ово би било акционарско друштво у којем би се прикупљали акционарски улози. То је и мјесто вођења јединствене развојне политике Озрена и возућког краја. АД „Озрен-инвест“ би се јављао као иницијатор и оснивач појединачних предузећа.

Поред инвестиционог (акционарског) учешћа са стране АД „Озрен-инвест“ у сваком појединачном предузећу, као акционари, би се појављивали запослени и повјериоци. Тиме би била остваривана акционарска везаност за свако појединачно предузеће, што би доприносило порасту припадности, одговорности и квалитету управљања. У органима сваког појединачног предузећа били би представници АД „Озрен-инвест“.

7.3. Отворен конкурс идеја

Развој је заснован на знању. Све је мртво, непомишно, док га не оживи и не покрене одређена мисао. Све што је до сада створено, створено је на основи мисли. Стигло се до стања када је зависност развоја од мисли, од знања, скоро потпуна. Разлог је у темељној промјени карактера развоја. Из стања (фазе) досадашњег квантитативног раста убрзано се прелази у стање (фазу) квалитативног привредног раста.

Развој заснован на масовној и екстензивној употреби расположивих природних ресурса углавном је неповратно прошао. Разлози су и економске и еколошке нарави. Умјесто екстензивности досадашње употребе ресурса, будући успјешан развој је заснован на порасту те врсте интензивности. Све мање природног ресурса а све више знања у структури трошкова будућег производа је основа економског успјеха у будућности. Један од разлога је економске природе.

Већ дуго цијене сировина на свјетском тржишту падају а цијене готових производа расту. Раст диспаритета ових цијена води расту разлика између богатства и сиромаштва. Огромна улагања у науку на страни развијених говори да ће тај тренд у будућности убрзано расти. Економски успјех, што се односи и на А.Д. „Озрен-инвест“ везан је за напредовање знања. Потребно је, освајајући више фазе прераде, непрекидно увећавати учешће рада и знања у укупној структури цијене коштања производа, у односу на учешће материјалне (природне) компоненте. Наравно да се то односи и на најповољнији избор пројеката који ће се реализовати, за шта је поново потребан пуни допринос знања.

Поред ових економских, присутни су и еколошки разлози убрзаног преласка на вишу фазу квалитативног привредног раста, за шта је поново потребно знање.

Појачана потреба остварења одрживог развоја мијења садржај економије. Захтјев очувања природе упућује на потребу остварења економије уз ограничену употребу ресурса. Потребно је са што мање материјалне, природне супстанце, остваривати што веће економске вриједности. Штедљивост природе је основно развојно искушење будуће економије.

Разлози очувања природе ће се све више испољавати као ограничења развоја привреде. Међународна заједница ће својим еколошким стандардима све више ограничавати употребу природних ресурса. Ту су и мјере ширења подручја заштите природе и слично. Све је то притисак на квантитативни економски раст и појачана потреба остварења квалитативног привредног раста, што се односи и на А.Д. „Озрен-инвест“. У овој почетној фази оријентација је:

- а) на кориштењу постојећег знања и
- б) стимулисању мисли у правцу доприноса развоју А.Д. „Озрен-инвест“.

Институционална претпоставка да се то оствари је „отворен конкурс идеја“. **При А.Д. „Озрен-инвест“ би било формирано тијело надлежно за непрекидно позивање и прикупљање нових идеја и приједлога, њихову дискусију и оцјену, као и материјалну надокнаду подносиоцима.** За очекивати је да би то био изузетно повољан канал за непрекидан доток свјежих мисли и идеја о развоју А.Д. „Озрен-инвест“. У каснијој фази вјероватно је да би се стварали властити институционални облици за освајање властитог знања и унапређења развоја.

8. ПОКРЕНУТИ ПРОМЈЕНУ

Када човјек дође на Озрен и погледа око себе не може да вјерује. Остане збуњен, збланут без даха. Да ли је могуће и како је то могуће?

Оволико сиромаштво у оволикој природној надарености. Људи очито нису пронашли начин да успјешно управљају својим природним богатством, да раскошно природно претворе у раскошно материјално богатство. Овдје није било основне промјене која је у стању да повуче развој напријед.

Није било промјене својине.

Развој и није ништа друго него промјена својине. Напуштају се својински облици нижег и освајају својински облици вишег капацитета богаћења. Непрекидно се усавршава приватни облик власништва. Развој је тако развој приватне својине од ситносопственичке, преко екстерне корпоративне, до данас развијања интерне корпоративне, развијања сувлаштва радника. Код развијених је то веома видљиво.

Од када је прије око 150 година група западноевропских и сјеверноамеричких земаља кренула у својинску промјену развој је у том дијелу свијета несмирено и невиђено букнуо. На једној страни сјај и раскош корпоративне својине, а на другој далеко већи дио човјечанства који није кренуо у својинску промјену, који је остао са својом традиционалном ситно-сопственичком својином, све дубље тоне у неподношљиво сиромаштво и биједу до масовног умирања од глади.

На Озрену је, гледајући на својину, вријеме одавно стало и не помјера се. Стало је на историјски превазиђеној ситносопственичкој приватној својини која му не да у развој.

Ситни посјед се више не може економски оживјети. То вријеме је прошло. Ситан посјед не даје могућност повратка оних који су отишли и опстанка оних који су остали. Данас се група назови крупнијих газдинстава грчевито боре за опстанак, без изгледа на успјех. Слично се односи и на мала и средња предузећа. Економски цинови из правца отворених граница просто сатиру све што им се нађе на путу.

Пред крупно крупним, једини је изглед за успјех. А да би се то остварило потребно је покренути велику промјену. Потребно је стати тамо гдје су данас развијени стали прије 150 година. **Потребно је развити корпоративну својину на Озрену. То је једини пут успјеха.** И најмањи улози хиљада и десетина хиљада Озренаца од само једну или десет марака мјесечно у стању су да створе замашна инвестициона средства и покрену развој. Још када се томе додају они који могу знатно више, посебно они

који су изван Озрена и мисле на Озрен, пријатељи Озрена, акционарски инвестициони капитал у стању је да достигне завидне висине.

То је основа могућностима изградње крупних индустријских капацитета на Озрену, као пута одљепљивања од сировинског прирепка и економских уцјена сваке врсте. Само је онај који нуди готов индустријски производ на тржишту економски достојанствен и самосталан, независан. Зависан само од властите ефикасности и тржишне цијене те ефикасности.

Акционарство је прва линија економске одбране Озрена. Масовним акционарством и изградњом крупних индустријских капацитета у стању смо да сада раскошна природна богатства претворимо у властито материјално богаћење и да Озрен узмемо у властите руке.

Треба вјеровати да ћемо бити у стању да покренемо у себи ову велику промјену, да журимо да што прије и што потпуније напустимо ситносопственичку и претворимо је у корпоративну својину.

Ја вјерујем! А, ви!?

